ETNOPOLITICA

COMUNITĂŢILE ROMÂNEŞTI DIN DREAPTA DUNĂRII

Emil Ţârcomnicu

Situaţia actuală a comunităţilor româneşti din dreapta Dunării

„Când se vede că poporul român avea altă dată o putere de răspândire atât de mare, încât după ce umpluse ţările sale de baştină, mai rodia şi departe peste hotarele lui, pe de o parte până pe coastele Asiei, pe da alta, până pe acele ale mării Adriatice, iar în sus până prin Podolia, Galiţia şi chiar Moravia, şi până de cealaltă parte a râului Bug din Rusia, ne facem o altă idee despre însemnătatea corpului etnic ce astăzi este atât de redus."

(Teodor Burada, 1894, p. 4)

Neamul românesc, risipit între Bug şi munţii Pindului, ar trebui să aibă ca bază de susţinere statul român. Românii reprezintă unul din popoarele autohtone din această parte a Europei, fiind singurii moştenitori ai romanităţii orientale. Geneza neamului românesc a avut loc, aşa cum arată studiile lingvistice, atât la nord cât şi la sud de Dunăre, existând, până la venirea slavilor (sec VI-VII), o continuitate etnică de o parte şi de alta a acestui „drum fără pulbere", fluviul nefiind o frontieră etnică despărţitoare.

Studiile şi cercetările lingvistice au consacrat patru dialecte ale limbii străromâne: daco-româna, istro-româna (vorbită de românii din Croaţia, peninsula Istria), megleno-româna (vorbită de românii din ţinutul Meglen, aflat la graniţa dintre Grecia şi Macedonia) şi aromâna (Grecia, Albania, Macedonia, Bulgaria).

Minorităţile româneşti din Balcani, împărţite după statele în componenţa cărora se află, se prezintă astfel (o statistică exactă a acestora este imposibil de realizat, datele oficiale, în privinţa minorităţilor, fiind grosolan falsificate, atât în trecut cât şi în prezent):

- în Macedonia (aromâni şi megleno-români)
- în Grecia (aromâni şi meglenoromâni), localizaţi în nord
- în Albania (aromâni), localizaţi în sud, dar şi în principalele oraşe
- în Croaţia (istroromâni), localizaţi în Peninsula Istria
- în Yugoslavia (aromâni; români recunoscuţi oficial, aflaţi în principal în Banat; vlahi, românii din Timocul sârbesc, Morava)
- în Bulgaria (aromâni, aflaţi în sud; vlahi, aflaţi în Timocul bulgăresc; români dunăreni, aflaţi în satele din lungul Dunării)
- în Bosnia-Herţegovina, în număr mic

România nu a făcut niciodată apologia unor schimbări de frontiere în Balcani, dar, astăzi, nu este posibil a ne lăuda cu drepturile pe care le acordăm minorităţilor din România atâta timp cât, minorităţi importante româneşti nici nu sunt recunoscute ca existând!

Statul român actual, pe planul politicii externe, este în defensivă. În afara unor discuţii privind situaţia românilor din Bucovina, acordarea unor burse studenţilor şi elevilor români de peste hotare, apariţia unui nou stat român la graniţa de răsărit cu care avem relaţii diplomatice, acţiunea statului român în sprijinirea minorităţilor româneşti este foarte slabă. Nu credem că putem identifica cauzele

acestei politici defensive doar în situația economică dificilă din țară, vina fiind în principal a elitei politice. România (Vechiul Regat) a dus o politică balcanică în situații mult mai dificile decât cea actuală, înconjurată fiind de mari imperii.

Dacă ne referim la drepturile acordate de statele respective minorităților românești trebuie să semnalăm faptul că, după căderea Imperiului Otoman, românii au fost supuşi, în toate aceste state, unui proces de asimilare forțată (prin şcoală, administrație şi biserică), existând doar mici deosebiri între politicile promovate. Grecia, astăzi, nu admite existența minorităților aromânești. Nu există! În Macedonia şi Albania, aromânilor, neoficial, li se atribuie drepturi socio-culturale, sunt tratative privind deschiderea unor biserici şi şcoli româneşti finanțate de statul român. Există asociații şi fundații, ziare aromâneşti. În Bulgaria situația este dificilă: de la problemele create de reprezentanții autorității de stat, până la nerecunoaşterea minorității vlahe din Timoc. Există un liceu românesc şi o biserică la Sofia (pentru aromâni), dar vlahii (românii din Timoc şi cei dunăreni) sunt oficial bulgari. În Croația, situația socio-politică postconflict a fost tensionată pentru a putea promova unele politici pentru susținerea istroromânilor. În Yugoslavia se găsesc aromâni, români şi vlahi în strategiile autorităților sârbeşti, noi înțelegând prin toți aceştia români. Românii din Banat au recunoscute o serie de drepturi specifice minorităților: asociații, ziare, ore de emisie la posturile locale de radio, de curând deschizându-se episcopatul de la Vârşeț pentru românii din Banat şi sudul Dunării. Războiul a tensionat însă viața acestora în raport de majoritatea sârbă. Vlahii din Timoc sunt considerați însă sârbi şi nu beneficiază de drepturi specifice minorităților.

Paradoxul integrării în structurile euro-atlantice

Singura explicație, pe care o găsesc, a refuzului clasei politice româneşti de a discuta problema minorităților româneşti din Balcani, în special a aromânilor din Grecia, vine din dorința de a "nu supăra" Grecia care, ar putea creea greutăți României în integrarea în structurile europene şi euro-atlantice şi să amenințe cu întreruperea relațiilor diplomatice cu România. Observăm că "renunțările" României în a cere respectarea drepturilor minorităților şi a acordurilor şi declarațiilor internaționale statelor care au minorități importante româneşti, vine de la dorința elitei politice de a integra România în Uniunea Europeană şi NATO (care au ca principale valori declarate tocmai protecția minorităților şi a libertăților persoanei). Ajungem astfel la "paradoxul integrării", paradox definit astfel: nu contează adevărul ci numai mimarea respectării unor valori, la care din principiu renunțăm pentru a fi alături de statele care le împărtăşesc. Dacă România a acordat minorităților sale drepturi socio-culturale şi politice cu mult peste "standardele europene", pentru a arăta disponibilitatea şi buna credință, în acelaşi timp a renunțat să amintească de existența a numeroşi români în Balcani. Trimitem soldați să apere drepturile altor neamuri şi nu spunem nimic de oprimarea comunităților româneşti din spațiile învecinate!

Vizita recentă a unei delegații a guvernului român în Macedonia, Albania şi Bulgaria unde s-a constatat că oficial românii nu există decât în proporții ridicole față de realitate, guvernele respective neasigurând nici un fel de drepturi culturale, a făcut ca în conferința de presă din 8.05.2002 să se ia poziție oficial față de această situație (se poate observa că nu s-a spus nimic de țara care are cea mai numeroasă comunitate românească din Balcani, anume Grecia).

Originea Aromânilor

„Cea dintâi viaţă românească a fost reprezentată, pe lângă locuitorii aceştia romanici din insulele şi de pe coastele Mării Adriatice, de populaţia care trăia în regiunile muntoase ce mărginesc această Mare. Prin urmare Aromânii, Românii din Peninsula Balcanică, din Pind, sunt mult mai vechi decât, în ce priveşte consolidarea lor, ajungerea la conştiinţa naţională şi putinţa de a dezvolta o cultură, oricât de începătoare şi activă, şi, precum Sârbii, în cea dintâi Serbie, au fost influenţaţi de Apus, tot sub influenţa apuseană s-a dezvoltat şi această romanitate a noastră din Vestul Peninsulei Balcanice, care era foarte întinsă, atât de întinsă, încât Tesalia era o „Mare Ţară-Românească", o „Vlahie Mare", şi pe lângă aceasta exista o „Ţară-Românească de Sus" şi o „Ţară Românească mică" în regiunile de la Sudul Tesaliei. Şi penetraţia românească în Peninsula Balcanică era aşa de puternică, încât călugării de la Muntele Athos erau înconjuraţi de o populaţie românească şi se fereau, pentru sufletul lor, de femeile „Vlahilor"; muntele Olimp se ridica de-asupra unui ţinut cu desăvârşire românesc."
(Nicolae Iorga 1922, p. 15)

Cărturarul Vasile Diamandi-Aminceanu, în lucrarea sa despre românii din peninsula balcanică, grupa în patru categorii scriitorii moderni care s-au pronunțat asupra originii aromânilor. O primă categorie o reprezentau cei care susțineau că aromânii sunt resturile coloniştilor romani[1]; a doua categorie o reprezentau cei care credeau că aromânii provin din coloniștii din Dacia, având aceeaşi origine cu românii[2]; un alt treilea grup de scriitori credeau că aromânii sunt un amestec de mezieni, traci, bessi şi iliri romanizaţi, fără a avea o legătură prea mare cu românii[3]; în sfârşit, o a patra categorie o reprezentau cei care susțineau că aromânii sunt urmaşii colonilor romani din Dacia amestecaţi cu mezieni romanizaţi: evacuarea lui Aurelian a fost totală, dacii retrăgându-se în sudul Dunării, revenind în Dacia în sec. al XI-lea sau al XII-lea[4].

O serie de istorici aromâni ca Spiru Lambru (Istoria tis Ellados, tom V, cap. XXV, p. 434, Atena, 1898), P. Aravandinos (Hronografia tis Ipiru, tom II, p. 33, Atena, 1856), Ioan Lambridu (Epirotica Meletimato, vol II, Meţovo şi Seracu, p. 8, Atena, 1888), Iorghiadi (Thessalia, p. 118-119, Atena, 1880), Triandafil Barta (Peri Epicon Romeon en Elladi, Bucureşti, 1878) susţineau originea latină a aromânilor şi legătura de sânge cu daco-românii.

O teorie stupidă a apărut datorită dezinteresului statului român, conform căreia aromânii sunt un popor aparte, fără legătură cu românii, şi de aceea trebuie ca statul român să considere pe aromânii din România ca minoritate etnică şi să le acorde un deputat în parlament[5]. Se trece cu vederea tot ce s-a scris în istoriografia şi etnologia românească timp de 150 de ani, toate studiile cercetătorilor români (mulţi de origine aromână) în această problematică (Nicolae Iorga, Theodor T. Burada, Constantin N. Burileanu, Ioan Caragiani, Sterie Diamandi, Vasile Diamandi-Aminceanu, Silviu Dragomir, Anastasie

[1] Le Beau (Histoire du Bas Empire), Hammer (Histoire de l'Empire Ottoman), Jirecek (Geschichte der Bulgaren şi în Die Romanen in den Stadten Dalmatiens), Cousinery (Voyage dans la Macedoine)
[2] Ami Bouie (La Turquie d'Europe), Poujade (Chretiens et Turcs), Jules Blacard (Epire et Tessalie), Ubicini (Les Origines de l'histoire roumaine), El. Reclus (Geographie Universelle), Joncquiere (Histoire de l'Empire Ottoman), Leake (Researches in Greece), Weigand (Die Aromunen), Miclosich (Slavische Elemente in Rumunischen)
[3] Heuzey (Le Mont Olympe), Thunmann (Untersuchungen uber die Geschichte der ostlichen Europaischen Volker), Falmerayer (Fragmente aus dem Orient), Hahn (Reise von Belgrad nach Salonik), Kiepert (Ethnographie von Epirus), Hertzberg (Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches), Jung (Romer und Romanen in den Donaulandern), Tomaschek (Zeitschrift fur die Oest. Gymn.), Buruy (History of the Later Roman Empire), Finlay (History of Greece), Lamouche (La Peninsule Balkanique)
[4] Engel, Rossler (Rumanische Studien), Schafarick (Slavische Alterthumer)
[5] La recensământul populaţiei aromânii sunt puşi în dificultate să aleagă între aromâni, macedo-români şi români, atunci când trebuie să declare naţionalitatea. Cum se ştie, aromânii şi macedo-românii sunt acelaşi lucru, cu menţiunea că megleno-românii se consideră machedoni, dar nu aromâni.

Hâciu, George Murnu, Ioan Nenițescu, Ion Nistor, Constantin Noe, P. P. Panaitescu, Pericle şi Tache Papahagi, Th. Capidan, Sextil Puşcariu şi lista poate continua).

Noi considerăm că orice discuție asupra originii aromânilor trebuie să aibă în vedere următoarele aspecte (aceasta nu ca o dogmă ci ca rezultat al cercetărilor în acest domeniu):

1. aromânii sunt continuatorii populațiilor autohtone latinizate
2. aceştia au fost într-o continuitate teritorială cu românii din stânga şi dreapta Dunării
3. datorită migrării slavilor această continuitate a fost ruptă, o parte din populația românească migrând în sud, în locuri ocupate, în parte, tot de populație românească.

Există trei popoare balcanice care au elemente etnice autohtone, spunea Ion I. Nistor (1944, p. 2): grecii (semințiі antice din Elada şi Macedonia), aromânii (semințiі traco-ilirice din nordul peninsulei, cucerite de romani şi latinizate) şi albanezii (urmaşii ilirilor). După sec. IV apar semințiile turco-tătare, uralo-altaice, slavone (huni, avari, bulgari, pecenegi, cumani, tătari, sârbi, croați etc.).

Părerea noastră este că, în Balcani, exceptând pelasgii care ocupau acest spațiu anterior, substratul este traco-ilir, peste care, de-a lungul veacurilor, s-au superpus straturi de populații migratoare, modificând limba şi, prin aceasta, într-o oarecare măsură, caracterul spiritual tracic. Analize serologice au dat la iveală o identitate biologică între români şi neamurile balcanice[6], explicația ținând, evident, de acelaşi substrat formativ tracic.

Principalele momente istorice ale latinizării populațiilor din Balcani; scurtă prezentare cronologică a acestora (Ion I. Nistor, op. cit.):

În anul 229 î.Hr. romanii cuceresc o parte din coasta dalmatină. La 197 î.Hr. Filip al V-lea este înfrânt la Cynocephalai (are loc împărțirea Macedoniei în „mai multe tetrarhii") iar la anul 146 î.Hr. este înfrântă răscoala lui Andriscus, în urma căreia se formează provincia romană Macedonia. Anul 71 î.Hr. romanii supun pe besii din Rhodope. Anul 59 î.Hr. Antonius învinge pe traci, dislocând populații întregi.

Expansiunea romană este stopată de către Burebista, care uneşte triburile geto-dace în anul 50 î.Hr. Marele regat trac se întindea de la Viena la Adriatica, forța armată a acestuia reprezentând una din principalele puteri ale vremii. Numeroasele descoperiri arheologice de unelte şi arme metalice confirmă acest lucru. Sarmisegetusa a fost centrul geopolitic al acestui regat (atât în sens geografic cât şi strategic). Că munții Orăştiei au fost aleşi pentru amplasarea capitalei nu este întâmplător. Forma circulară avea o mare rezonanță în lumea tracă[7]: sanctuarul dacic de la Sarmisegetuza, bordeiul, ograda, hotarul satului, au forme circulare. Iar geopoliticianul Kjellén, citat de Ion Conea (Ion Conea, 1944, p. 20), spunea: „«Aici – adică, în ceea ce priveşte hotarele – idealul de Stat este forma concentrică». El înțelege prin concentric, forma rotundă." Ion Conea: „Aici, în aceşti munți, ERA INIMA. Ca şi Galii (asemănător cu munții Franței – Auvergne, platourile Gergoviei, vârful Puy-de-Dôme, n.n.), aşa şi Dacii: ei nu se temeau de munți şi nu fugeau (ba dimpotrivă!) de ei. La fel cum dincolo munții nu rupeau țara în două ci, dimpotrivă, o adunau şi o închegau într-o unitate, aşa cum Carpații adunau şi închegau într-o unitate la fel întreaga făptură rotundă a pământului - dacic ieri, românesc astăzi" (Ion Conea, op. cit., p. 10).

Misia este transformată în provincie romană în anul 29 î.Hr, romanii ajungând astfel la Dunăre. Între daci şi romani au loc lupte de hărțuire la Dunăre, în anii 101-102 desfăşurându-se primul război dacic al lui Traian. Cucerirea Daciei de către romani (anii 106-107) a reprezentat „culmea expansiunii"

---

[6] A se vedea studiul lui Al. Manuila, 1943.

[7] Podişul Transilvaniei este înscris într-un cerc de munți formând o cetate naturală. „Virtutea cercului în tehnica de apărare a unui teritoriu este sprijinită şi de numeroase argumente etnografice. Adăposturile pastorale, mai ales strunga oilor din zona păşunilor alpine sunt construie şi astăzi în formă de cerc datorită avantajului pe care îl prezintă pentru apărarea turmelor împotriva atacului animalelor sălbatice. Până la începutul secolului al XX-lea populația din Câmpia Română, nevoită să înnopteze în arie, departe de sat sau de comună, îşi aşeza căruțele în cerc pentru a se putea apăra astfel de eventualele atacuri din timpul nopții" (Ion Ghinoiu, 1981, p. 36-37)

(Ion I. Nistor, op. cit., p. 5) romane în nord-estul european. Stăpânirea romană în Dacia a durat până în anul 271, administrația retrăgându-se din fața goților.

Două evenimente istorice importante s-au petrecut în secolul următor: „mutarea capitalei imperiului roman de la Roma la Bizanț (323) şi declararea religiei creştine ca religie de stat, la anul 325, sub împăratul Constantin cel Mare." Dar Imperiul Roman se scindează în două imperii: de Răsărit şi de Apus (anul 395).

Românii, moştenitori ai latinității orientale

Singurii moştenitori ai romanității orientale sunt românii. De multe ori s-a tratat superficial geneza neamului nostru, considerându-se că suntem urmaşii sintezei daco-romane şi că spațiul de formare a poporului român ar fi spațiul carpato-danubiano-pontic. Este adevărat că o parte a spațiului carpato-danubiano-pontic intră mai târziu în componența Imperiului Roman, dar credem că tracii latinizați au avut o contribuție importantă în romanizarea noului spațiu cucerit. Cum dacii făceau parte din marea familie tracă, ar fi mai corect să folosim denumirea de sinteză traco-romană când discutăm de formarea poporului român.[8] Pentru că, până la venirea slavilor, a existat o unitate etnică românească despărțită doar de Dunăre. Aşa putem explica puternicele mişcări vlahe din Balcani în sec. X-XII şi sprijinul pe care, la un moment dat, vlahii Petru şi Asan îl găsesc peste Dunăre. Nu au rezultat două neamuri latine în Balcani, aromânii, megleno-românii, istro-românii (ca de fapt toți vlahii balcanici) fiind părți componente din neamul românesc. O astfel de idee o regăsim şi la P.P. Panaitescu: „Pe când din Romanitatea occidentală s-au născut mai multe popoare latine sau romanice, din Romanitatea orientală s-a născut un singur popor, poporul român. Noi românii nu suntem urmaşii romanilor din Dacia, ci a întregii Romanități orientale." (Petre P. Panaitescu, 1942, p. 34)

Romanizarea populației daco-trace s-a realizat, până la venirea slavilor, prin armată, administrație, biserică şi limba latină. Limba latină era recunoscută ca limbă de stat în Imperiul Roman de Răsărit până la venirea împăratului bizantin Foca (602-610). În paralel a început introducerea limbii greceşti de către împărații bizantini (sec. IV-V). Dar că limba română era limba vorbită încă în sec. VI stă ca argument celebrul îndemn adresat de un soldat bizantin către însoțitorii săi: „torna, torna, fratre" (anul 579).

Prima migrare spre sud a românilor se produce în urma năvălirii slavilor (sec. VII-VIII). Românii din sudul Dunării ajund cu timpul, prin infiltrații, în munții Pindului şi în câmpiile Tesaliei. După mai

[8] Ne considerăm daci „Pentru că ei sunt cei a căror viață este mai legată de spațiul nostru vital, cei a căror viață se înțelege prin figura pământului nostru". Aceasta era explicația dată de Mircea Vulcănescu (1996, p. 222 şi 230), care avertiza în acelaşi timp că există două interpretări româneşti ale acestui spațiu: „una a Daciei rotunde, a Daciei perfecte, centrată pe coroana munților Carpați; alta a Traciei Mari, a Sud-Estului dunărean, centrată pe albia Dunării. Între cele două viziuni nu este decât o deosebire aparentă: una nu tăgăduieşte pe cealaltă. Numai că trebuie să le înțelegi rostul lor. Suprafața întreagă a pământului trac şi albia Dunării sunt albia formativă a poporului românesc. Spațiul nostru vital. Cetatea Daciei şi Pindul sunt sâmburii ei de viață. Dacia, manta de vreme rea a românilor. Tracia, masa formativă. Dacă adopți ipoteza spațiului mare şi trashumanța, se dezleagă dimpotrivă o serie de taine. Pornind de la caracterele concrete ale trashumanței, îți explici dublurile de nume tribale, rămase o enigmă pentru istorici. Păstorii nu sunt fără aşezări, ci aşezările se reproduc (sălaşe). Pricepi şi rostul Daciei în pământul trac: Centru politic de aglutinare. Care este explicația? Un pământ, un popor, un gen de viață. Transhumanța păstorilor face ca pământul să fie tot pământul trac. Cine înțelege statul decebalic înțelege şi principatele române. Sunt ca şi el: legate de bazine; legate de drumurile de comerț. Vitejii dominând din cuiburile munților căile comerciale. Dificultățile: Dacia acoperă numai o parte; Dacia nu explică totul; Eşti silit să introduci sciții, ori să limitezi la Ardeal; Deîndată ce cercetezi rosturile statului dac, din Ardeal, vezi că el are rosturi largi dunărene; Implică cetățile greceşti de la Dunăre. Concluzii. Dualitatea pământului dac, descrisă ca în geografie: o albie formativă; doi sâmburi muntoşi. O parte moale, labilă, accesibilă neroziei, câmpia. O parte tare, dură, sâmburele muntos. Eminescu intuia lucrul, când opunea pe românul neaoş românaşului de baltă."

multe secole se produce o a doua migrare a românilor care au intrat în legătură cu strămoşii aromânilor (se pot observa unele influenţe reciproce) şi treptat au ajuns în ţinutul Meglen (sec. XIII).

Tache Papahagi este adeptul aceleiaşi teorii, considerând că dislocarea dinspre sud (Moesia Superior) are cauze în invazia slavilor. Asemănarea dintre limba română şi dialectul aromân duc la admiterea existenţei unei romanităţi sud-ilirice (munţii Pindului, munţii Albaniei) în directă continuitate teritorială cu Moesia Superior. Această continuitate a slăbit treptat, dispărând în sec. al VIII-lea.

Graniţa etnică elenă se termina la poalele sudice ale munţilor Pind. Migrarea s-a făcut spre zone ocupate (întărite) de romani şi nu în zone complet necunoscute. Zona din centrul sudic al Iliriei (regiunea Apolloniei) şi cea cuprinsă între gurile râurilor Aous (Voiusa), golful Oricon (Valona) şi Dyrrachium (Durazzo) a fost încă din sec. II î.e.n. „o puternică bază de operaţiuni militare pentru romani". (Tache Papahagi, 1923, p. 6)

Astfel, se putea susţine teoria „existenţei unei romanităţi în Pind formată dintr-un element autohton altul decât grecesc, dar romanizat, sau din coloni romani" (ibidem, p. 22). Acesteia i s-a alăturat „masa dislocată din Moesia", care nu a făcut decât să consolideze poziţiile ocupate de veacuri de populaţia românească. Ipotezele că neamul românesc s-ar fi format numai în stânga sau numai în dreapta Dunării nu stau în picioare, după cum arată studiile de arheologie, lingvistică etc. precum şi numărul mare de români aflaţi de o parte şi de alta a Dunării în raport cu neamurile înconjurătoare venite târziu în aceste spaţii.

Cu această teorie este de acord şi Nicolae Iorga: „Dacă se admite un transport de elemente, acesta se face numai în locuri de acelaşi caracter, care seamănă sub anumite raporturi esenţiale, cu patria dintâi"[9]. Şi în altă lucrare: „Suntem o rămăşiţă a unei romanităţi cu mult mai întinse, şi Dacia, după cucerirea ei, a însemnat mult mai puţin în latinitate decât ţinuturile Panoniei, Noricului etc., care mergeau până la Alpi. Când Slavii s-au coborât în regiunile panonice, când peste ei au venit, întâiu, statul avar, el a adus o azvârlire a elementelor celor vechi la Răsărit şi la Apus, cu concentrarea romanităţii în părţile noastre, prin această dezlocuire, şi printr-altă refugiere de romanitate în Alpi" (Nicolae Iorga*,* 1922, p. 11).

Aceiaşi idee este întâlnită şi la alţi istorici şi filologi români, exemplu Ion Arginteanu şi O. Densusianu: „Mase mari de Români împinşi de la Nord prin această invazie (slavă) s-au revărsat la Sudul Peninsulei Balcanice, în Macedonia, Tesalia şi Epir. Este imposibil a nu admite, însă, că în aceste locuri au existat resturi de colonii vechi, aduse direct din Italia încă din timpul Republicii, cari s-au contopit în populaţia romană retrasă din Dacia lui Aurelian şi au dat naştere la poporul care se cheamă Aromân" (Ion Arginteanu, 1904, p. 170). „Năvălirea Slavilor şi Bulgarilor trebuie să fi fost cauza principală a perturbaţiilor care avură loc în evul-mediu la sudul Dunărei şi care siliră pe Macedo-Români să părăsească vechile lor locuinţe. Deci cu începerea secolului al VI-lea şi al VII-lea, au început probabil Macedo-Românii să se scoboare către Sud, stabilindu-se în mici grupuri pe teritoriul Epirului şi Tesaliei, unde apar în mare număr în secolul al XI-lea".[10]

După îndelungi studii făcute asupra dialectelor româneşti şi a limbilor vorbite de popoarele învecinate, Th. Capidan ajunge la concluzia că, în timpul formării limbii române, putem vorbi de o unitate etnică românească, situată atât în nordul cât şi în sudul Dunării. Limba română stă la baza formării dialectelor româneşti din Peninsula Balcanică. În acelaşi timp, influenţa albaneză în limba română arată faptul că românii au trăit (în epoca romană) într-un spaţiu învecinat cu poporul albanez.

[9] Nicolae Iorga, *Afirmarea vitalităţii româneşti* (1939), în „*Hotare şi spaţii naţionale, Afirmarea vitalităţii româneşti*", 1996, p. 229

[10] Ovidiu Densusianu, *Histoire de la Langue Roumaine,* Paris, 1901, p. 322

Vlahii din Balcani

„Strămoşii noştrii nu fugeau de munţi; pe ei, munţii în loc să-i despartă, îi uneau: ei trăiau ÎN ŞI PRIN munţi. Munţii erau vatra fraternităţii lor religioase”.[11]

Numele de vlah apare pe filieră slavă, provenind de la celticul „volcae”[12], fiind aplicat tuturor popoarelor romanice. „Sârbii zic Vlah; Bulgarii Vlah; Polonezii Woloh; Celţii Valah; Ruşii Woloh; Turcii Vlah; Maghiarii Oloh; Italienii Vlacho; Francezii Valaque; Englezii Wlach; Germanii Walach; Grecii Vlahos” (Vasile Diamandi-Aminceanu, 1938, p. 29). Alături de numele de vlah aromânii mai erau numiţi Kutzo-vlahi de către greci, ţinţari, morlaci (vlahii din Istria) etc. Există păreri împărţite asupra etimologiilor acestor nume. Grecii îi mai numesc şi grecs valachophones, denumire ce arată că aromânii ar fi greci romanizaţi, uitând că „există mulţi vlahi în afara Greciei” (Cicerone Poghirc, op. cit., p. 48). Th. Capidan (1939, p. 4-5) arăta că această denumire este rodul propagandei greceşti care urmărea deznaţionalizarea populaţiilor creştine din Balcani, încercând „să dovedească că atât Românii din Sudul Dunării cât şi Albanezii cu Bulgarii nu sunt din punct de vedere etnic decât Greci românizaţi, albanizaţi sau slavizaţi. „De atunci au apărut în literatura lor de propagandă acei noi termeni etnici (spunea Th. Capidan în 1939 n.n.), ridicoli pentru spiritul vremii în care trăim, căci patrioţii şi chiar cărturarii greci îi întrebuinţează şi azi, anume Elini Vlahofoni pentru Români, Elini Vurgarofoni pentru Bulgari etc.”.

Prima referire despre aromâni (vlahi) este a învăţatului bizantin Kedrenos, în anul 980. Simion, ţarul bulgarilor, ajunsese să stăpânească o mare parte din Peninisula Balcanică. După moartea sa imperiul bulgar decade. Împăratul bizantin Ioan Tzimiskes reuşeşte să-i învingă pe bulgari, iar aceştia se retrag şi formează un nou stat în Macedonia, cu reşedinţa la Ohrid, sub conducerea a patru fraţi bulgari, fiii comitelui Şişman: Samuil, David, Moise şi Aron. Numele biblice erau obişnuite la bulgarii creştinaţi. George Murnu (1913, p. 9), citându-l pe Kedrenos, povesteşte soarta celor trei fraţi ai lui Samuil: Moise moare în asediul oraşului Serres, Aron este ucis de Samuil, iar David este omorât de „nişte vlahi călători”, între Castoria şi Prespa, la locul numit „Stejarii-Frumoşi”.

Împăratul Ioan Tzimiskes moare în anul 976. Locul său a fost ocupat de Vasile al II-lea care, pornind război împotriva bulgarilor, distruge Ohrida şi masacrează un număr mare de bulgari (1014), rămânând în istorie sub numele de Bulgarochtonul (omorâtorul de bulgari), astfel că întreaga Peninsulă va intra în stăpânirea bizantină. În timpul acestui împărat este numit ca şef peste vlahi Niculiţă, care se va amesteca în mişcările din ţinuturile locuite de vlahi şi bulgari. Îl vedem aliat al ţarului Samuil împotriva împăratului, prins şi întemniţat la Constantinopol. Mai apoi, fiul lui Niculiţă va conduce o mare răscoală a vlahilor din Tesalia. Tot în vremea împăratului Vasile al II-lea, vlahii din Bulgaria au trecut sub dependenţa arhiepiscopului din Ohrid.

Un alt episod important al vlahilor este întemeierea Imperiul Româno-Bulgar. Acesta ia naştere în urma unei răscoale pornită din Târnovo, având conducători pe doi fraţi români (vlahi) Petru şi Asan. Împăratul Isaac al II-lea Anghelos se căsătoreşte (anul 1185) cu o prinţesă de neam unguresc şi fixează supuşilor săi noi biruri. Petru şi Asan prezintă împăratului o plângere prin care cereau să se renunţe la aceste taxe şi să se desemneze o porţiune de teren care să fie stăpânită de vlahi. Împăratul nu-i ascultă şi Asan este pălmuit pentru cererile sale considerate îndrăzneţe. Vlahii, în frunte cu cei doi fraţi, având alături şi pe bulgari, se răscoală. În urma victoriilor obţinute împotriva bizantinilor, ei vor întemeia un imperiu (1186) cu capitala la Târnovo. După câţiva ani cei doi fraţi sunt ucişi, iar în fruntea imperiului va veni fratele mai mic Caloian (Ioniţă). Acesta a dus tratative cu Papa Inocenţiu al III-lea pentru acceptarea jurisdicţiei bisericii romane, Papa reamintindu-i de originea sa latină. „Căci şi noi am auzit

[11] Camille Julian, apud Ion Conea, *Cetăţile Dace*, Bucureşti, 1944, p. 7
[12] Cicerone Poghirc, *Romanizarea lingvistică în Balcani. Supravieţuiri şi evoluţie,* în *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, 1996, p. 13.

cum că strămoşii tăi şi-au tras originea din nobila viţă a cetăţii Roma".[13] Iar în altă scrisoare Papa se adresa lui Caloian astfel: „Şi ne readuce la memoria sângelui şi a patriei noastre din care ne scoborâm".[14] Ioaniţiu Caloian este încoronat de către Nunţiul Papal la 4 noiembrie 1204 cu titlul de „Dominus Blacorum et Bulgarorum", religia catolică fiind recunoscută în toate bisericile imperiului. În urma cuceririi şi devastării Constantinopolului de către cruciada a IV-a şi instalarea la Constantinopol a lui Balduin de Flandra, relaţiile dintre Ioniţă şi Papă se răcesc. Ioaniţiu învinge în lupta de la Adrianopole pe Balduin de Flandra (15 aprilie 1205). În anul 1218 vine la domnie Asan al II-lea, fiul lui Asan. Acesta domneşte până în anul 1241, iar după moartea sa imperiul intră într-o fază de decădere, dispărând după cucerirea de către turci a oraşului Târnovo (1393).

Nicolae Iorga afirma că acest imperiu a fost românesc (cu toată contestarea istoricilor bulgari): „Statul acesta a fost întemeiat de Români, probabil şi cu anumite elemente albaneze, şi acest Stat, pe care noi l-am botezat fără nici o noimă «româno-bulgar», a luat de la Bulgari, la începuturile sale, un singur lucru, forma politică. În Balcani, pe vremea aceea ori erai «Roman», Bizantin, ori, dacă erai adversar «Roman», trebuia să fi Bulgar, a doua formă politică posibilă. Este tot aşa cum, sub raport religios, în Balcani, până deunăzi, mulţi se chemau a fi Greci, nu pentru că erau Greci, ci fiindcă aparţineau Patriarhului grecesc, şi alţii erau socotiţi Bulgari, nu pentru că erau Bulgari, ci pentru că stăteau în legătură cu organizarea patriarhală bulgărească, precum, iarăşi, era Sârb cine avea legătură cu arhiereul sârbesc." (Nicolae Iorga, 1922, p. 17)

În secolul XII existau state ca „Vlahia Mare" (Tesalia, Fotida, Lacrida), zona din jurul oraşelor Larisa şi Tricala, „Vlahia Mică", zona oraşelor Durazzo, Berat, Arghiro-Castro, în sudul Albaniei, şi „Vlahia Superioară", în Epir, împrejurimile oraşelor Aminciu, Săracu, Zagori. Încă din secolul al X-lea munţii Tesaliei purtau numele de Vlahia, „Terra Vlachorum" de mai târziu, reprezentând „leagănul etnografic şi istoric aromânesc" (Th. Capidan).

Kekavmenos (sec. XII) vorbea, la rândul său, despre vlahi şi înrudirea lor cu dacii şi besii. Alţi cronicari care au scris despre vlahi, în sec. al XII-XIII, sunt: Ana Comnena, Chalcocondylos, Beniamin din Tudela (care vorbeşte despre Vlahia), Nichita Honiates (la care se întâlneşte prima oară termenul de Marea Vlahie). Robert de Clary spunea: „Vlahia era o ţară foarte puternică, închisă din toate părţile de munţi şi inaccesibilă pentru oricine" (Ion I. Nistor, op. cit., p. 28).

Între ocupaţiile aromânilor de la începutul mileniului un rol important îl avea păstoritul nomad. Era mai mult vorba despre un păstorit transhumant, pendulator, deoarece mişcările de populaţie, împreună cu turmele, se realiza periodic către aceleaşi zone. Caracteristicile specifice păstoritului aromânesc (mai ales al fărşeroţilor), de a se deplasa cu întreaga familie, apare datorită condiţiilor politice nefavorabile, a nesiguranţei în care se aflau comunităţile aromâneşti. Aromânii păstori iernau în câmpiile Tesaliei şi Macedoniei şi-şi petreceau vara în munţii „Bulgariei" (nume dat Macedoniei, parte integrantă a Imperiului Bulgar cu capitala la Ohrid). Această ocupaţie s-a păstrat şi dezvoltat la aromâni până la formarea statelor moderne din Peninsula Balcanică şi îngreunarea deplasării din cauza noilor graniţe apărute.

Aromânii se ocupau însă şi cu agricultura. Studiile lingvistice, care arată că numeroase denumiri pentru unelte agricole sau legate de cultura plantelor s-au păstrat, sunt relevante pentru aceste concluzii. G. Weigand (1888, p. 11-12), citat de G. Murnu (op. cit., p. 59), dă exemplu pe românii din Vlaho-Livad (muntele Olimp). Muntele a reprezentat pentru aceştia fortăreaţa naturală în care s-au retras în momentul invaziei otomane. „De teama cuceritorilor păgâni, clasele posesoare, şi acestea erau Românii, s-au îngrijit de o mai mare siguranţă. Atunci le-a venit în gând să se împreuneze în număr mai mare şi astfel să se retragă în munţi, unde erau mai siguri decât pe câmpie. Că Vlahii din Olimp locuiau înainte

[13] Augustino Theiner: *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalum,* Roma, 1863, p. 2, apud Vasile Diamandi-Aminceanu, op. cit. , p. 52.
[14] Ibidem.

mai spre miazăzi pe câmpia Tesaliei, reiese şi din împrejurarea că stăpânesc pe această câmpie moşii moştenite de veacuri în familiile lor”.

Rezistenţa etnică a românilor este evidentă din modul negativ în care sunt prezentaţi de către Kekavmenos. Ei au putut să-şi păstreze specificul etnic datorită cadrului geografic muntos cu vârfuri de peste 1500 m „(Othrys - 1291 m, Pindul - 2204 m, Kamvunia - 1615 m, Olimpul care culminează la 2917 şi 1588 m, Pilion - 1547 m etc.)”[15]. Situarea aromânilor în vârful munţilor şi rolul important economic jucat de aceştia în vremea Imperiului Otoman a făcut ca ei să se bucure într-o oarecare măsură de libertate în comparaţie cu etniile înconjurătoare. Grecii şi slavii s-au impus prin cultura superioară şi, mai ales, prin biserică. Biserica a fost un important element de asimilare şi deznaţionalizare a aromânilor din Balcani, mai ales datorită limbii în care se realiza slujba. Ea a fost foarte puţin favorabilă elementului aromânesc, cu toate că percepţia actuală a bisericilor ortodoxe apare ca fiind întemeiate pe baze naţionale autocefale. Chiar în timpul Imperiului Otoman, cu excepţia ultimei perioade (sec. al XIX-lea şi începutul sec. XX), nu era recunoscută existenţa etniilor, toţi fiind socotiţi creştini. Dar chiar biserica grecească (sau unii reprezentanţi ai acesteia) şi Patriarhia de la Constantinopol s-au comportat ostil (ca să nu fim prea duri) faţă de minoritatea aromână (sunt cunoscute conflictele dese dintre mireni aromâni şi preoţi greci în biserică, conflicte care au un fundament naţional). Nu au supravieţuit decât comunităţile compacte româneşti din vârfurile munţilor. Oraşele au fost centre importante de asimilare a aromânilor până la afirmarea ideii naţionale la aceştia. Această asimilare a durat sute de ani şi a dus la scăderea considerabilă a populaţiei aromâneşti din Balcani. Sunt zeci de sate (zone întregi) în care nu se mai vorbeşte aromâneşte, dar care şi-au păstrat portul şi obiceiurile.

Iată ce spune Romulus Şeişanu (1996, p. 188) despre influenţa panelenistă prin Patriarhia din Constantinopol asupra celorlalte popoare din Balcani: „Biserica ortodoxă a fost una din forţele lor de dominaţie asupra naţionalităţilor creştine din acest imperiu, prin patriarhul grec din Constantinopol”, iar Th. Capidan (1939, p. 4) considera că patriarhia „se înfăţişa mai mult ca un organ al panelenismului în Balcani, decât ca un apărător al ortodoxismului.” C. I. Istrate (1911, p. 19) remarca faptul că, conştiinţa naţională a fost atât de puternică în secolul al XIX-lea la aromâni încât, au trăit zeci de ani „fără botez, fără cununie, fără mângâierile bisericii … îngropându-şi până şi morţii lor scumpi fără preot, numai pentru a se apăra de deznaţionalizare şi a-şi păstra cu bărbăţie neamul”.

Dar pentru a nu fi acuzaţi de părtinire într-o astfel de problemă privind *sminteala elenistă* apelăm şi la un scriitor străin (de Lavelage), cunoscător al sud-estului european, care, într-una din lucrările sale, *La Péninsule des Balkans,* Bruxelles, tom II, 1886, p. 206, spunea că revendicarea teritoriului Bulgariei de către greci are două raţiuni: preeminenţa etnocratică, grecii fiind o rasă nobilă faţă de bulgari, şi stăpânirea anterioară a acestui spaţiu („Pour revendiquer des pays habités par des Bulgares, lea Hellènes ont inventé deux arguments. Le premier, leur «prééminence ethnocratique». Ils sont de plus noble race que les Bulgares; donc ceux-ci doivent leur être soumis. Le second a été exposé récemment (novembre 1885) par M. le ministre de Grèce à Londres: Quand une terre a appartenu jadis aux Hellènes, il ne suffit pas qu 'elle soit aujourd 'hui occupée par des Bulgares pour gu'elle doive être adjugée à ceux-ci. Le droit des Grecs est imprescriptible.”

Panelenismul a însemnat o reacţie religioasă şi naţionalistă împotriva Imperiului Otoman. În primă fază a încercat să atragă la cauza grecească popoarele asuprite din Balcani, ca mai apoi să încerce grecizarea acestora. Este un fenomen politico-ideologic cu fundament religios, de reînviere a Imperiului Bizantin, de recucerire a Constantinopolului, de întemeiere a unei Grecii Mari peste Balcani. La fel ca panslavismul, este o mişcare imperialistă, care propăvăduia în numele ortodoxismului (de fapt şi singurele din ortodoxie) o nouă ordine socială sub guvernarea unei etnii şi nivelarea celorlalte, sau a ceea ce mai rămăsese viu după cinci secole de ocupaţie otomană. Prin raţionalizarea puterii religioase,

[15] Petre Ş. Năsturel, *Vlahii din spaţiul bizantin şi bulgăresc până la cucerirea otomană,* în „*Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*”, 1996, p. 57.

Patriarhia de la Constantinopol a încercat deznaționalizarea forțată a popoarelor din Balcani, implicit a aromânilor. Este cunoscut cazul călugărului Cosma care a dus o campanie de grecizare a aromânilor. În jurul anului 1780, călugărul Cosma colinda satele din Epir şi blestema pe toţi românii care vorbeau limba părintească (limbă „spurcată”) reuşind grecizarea a peste 40 de sate din ţinutul Zagor.

A existat şi o mişcare panbulgară şi una pansârbească, ai căror teoreticieni atribuiau acestor state întreg Balcanul. Lucrurile sunt explicate de istoricul Nicolae Iorga în broşura *Ce înseamnă popoare balcanice*: „De la această teorie nespus de falsă şi fatal de nenorocită au plecat toate zguduirile nefolositoare, toate vărsările de sânge criminale, toate deziluziile teribile, a doua zi după victorie, ale popoarelor balcanice” (p. 27). Bineînțeles că marile puteri, după interesele proprii, alimentau aceste ambiţii. Verdictul marelui istoric român a fost: „Au fost crescute în megalomanie toate popoarele balcanice!”.

Nu putem să nu semnalăm, o ciclicitate în aplicarea de răzbunări naţionale, nu între turci şi popoarele asuprite, ci între neamurile balcanice[16]. Aceste răzbunări iau uneori forme curioase, ele aplicându-se uneori românilor, care au sprijinit în principate, şi nu numai, mişcarea de eliberare a acestora. Astfel, dacă în Evul Mediu, speranțele se legau de țările române, apare apoi la orizont Rusia țaristă. Românii s-au manifestat împotriva curentelor imperiale în toate ciclurile istorice, indiferent de forma lor. Astfel, alături de bulgari îngroapă definitiv Marea Idee elenistă[17]. George Murnu*, op. cit.,* p. 151, observa şi el faptul că fanariotismul a reprezentat răzbunarea bizantină pentru opoziția românească. Apare apoi ciclul cuzist care, de la alegerea domnitorului Al. Ioan Cuza se desfăşoară împotriva grecilor. Acesta nu numai că a naționalizat averile mănăstireşti, dar a şi dat imboldul pentru renaşterea națională a românismului balcanic finanțând zeci de şcoli româneşti în peninsulă. La 1877 punem umărul împotriva turcilor ajutând Bulgaria pe care apoi o temperăm în pretențiile teritoriale la 1913, obținând Cadrilaterul. În anul 1940, pândiți de bulgari, cedăm Cadrilaterul. Singurul vecin cu care n-am avut conflicte a fost Serbia (care de altfel obținuse jumătate din Banat în anul 1918 pentru a mai avea apoi pretenții).

Contribuții la studiul minorităților româneşti sud-dunărene

Theodor Capidan

Theodor Capidan[18], după îndelungi cercetări de teren asupra limbii vorbite de aromâni cât şi a popoarelor învecinate, dezvoltă o teorie interesantă, susținută ştiințific, asupra formării poporului român

[16] Turcii au fost chemați de fapt să intervină în disputele din spațiul balcanic spre paguba tuturor.

[17] Moartea lui Tudor Vladimirescu este simbolică în această luptă dintre curentul autohton românesc şi mişcarea eteristă.

[18] Theodor Capidan este un reprezentant de prestigiu al lingvisticii româneşti, autor a numeroase studii de dialectologie, lexicologie, istorie, lingvistică comparată etc. S-a născut la Perlepe (Prilep) în Macedonia, la 15 aprilie 1879, într-o familie de aromâni. A frecventat şcoala românească din Perlepe[18]. Urmează liceul în Bucureşti şi universitatea la Leipzig, având ca profesor pe G. Weigand, cunoscut cercetător al naționalităților din Balcani. Ca orice aromân, Th. Capidan cunoştea limbile vorbite de popoarele din Balcani, alegându-şi ca domeniu de studiu lingvistica. Susține doctoratul cu teza „Sufixele nominale în dialectul aromân” în anul 1907. Revine în Macedonia, în anul 1909, fiind numit profesor şi mai apoi director al liceului comercial românesc din Salonic. În 1919 pleacă în România, stabilindu-se la Cluj, predând dialectologia şi lingvistica la Universitate. Se manifestă activ ca militant pentru drepturile aromânilor din Balcani. În anul 1937, în urma morții profesorului Iuliu Valaori, preia catedra de filologie comparată de la Universitatea din Bucureşti[18], pe care o ocupă până în anul 1948. Este distins cu premiile „Năsturel” (1925) şi „Eliade Rădulescu” (1932) ale Academiei Române. Numit în anul 1928 membru corespondent al Academiei Române, devine titular în anul 1935. Se stinge din viață în anul 1953, în vârstă de 74 ani.
Opera lui Theodor Capidan: *Reponse critique au dictionnaire d etymologie koutzovalaque de Constantin Nicolaidi,* Salonic, 1909*; Petru Maior şi Aromânii,* în „Junimea Literară” 12, 1913*; Raporturile româno-albaneze,* în „Dacoromania” 2, buletin al Muzeului Limbii Române din Cluj, 1922*; Raporturile lingvistice slavo-române*, în

şi a limbii române. Stabileşte ca al patrulea dialect al limbii române megleno-româna. Asemănările dintre dialectele daco-român, aromân, megleno-român şi istro-român conducea la concluzia că limba română era, în momentul apariției slavilor, pe deplin formată şi exista o continuitate etnică în stânga şi dreapta Dunării. Dunărea nu era un hotar geopolitic pentru neamul românesc, ci axa centrală a acestuia.

„Iar în momentul când această limbă încetase de a mai fi romană şi începuse să alunece în drumul prefacerilor, spre a ajunge sub forma elementului străromân, atunci când năvălirea slavă, după ce se pusese ca un stăvilar între limba romană de pe coasta Adriei, din care a ieşit vechea dalmatină, şi limba romană din Balcani, din care era să se nască străromâna, găsise elementul roman balcano-carpatic prefăcut atât sub raportul etnic cât şi lingvistic ca element românesc, atunci unificarea era aşa de completă, sub aceste două raporturi, între cei de la nord şi cei de la sud, încât, în acea epocă, care nu poate fi pusă după sec. al VII, şi la unii şi la alții se zămisleşte acelaşi popor, vorbind aceeaşi limbă românească” (Th. Capidan, 1924, p. 99). Dovezi lingvistice ale formării limbii române înainte de sec. al VII-lea şi a existenței unei continuități etnice pentru elementul românesc:

1. influența redusă a limbilor slave asupra limbii române, aşa cum relevă studiile slavo-române
2. imposibilitatea trecerii celor patru dialecte prin aceleaşi prefaceri ca să ajungă, „fără atârnare una de alta şi numai pe baza unității elementului etnic identic, la aceeaşi formă identică” (Th. Capidan, 1924, p. 101)
3. legătura dintre limba română şi limba albaneză nu se poate explica decât prin faptul că, în trecut, cele două popoare se învecinau. „Ele ne arată că oriunde se va fi format neamul românesc, în stânga, în dreapta, sau pe amândouă țărmurile Dunării, limba pe care o vorbeşte acest neam trebuie să se fi închegat în apropierea poporului albanez” (Th. Capidan, 1924, p. 101-102)
4. o serie de cuvinte provenite tot din legătura cu limba albaneză, dar care lipsesc din dialectul aromân şi cel megleno-român, duce la concluzia că strămoşii aromânilor nu se aflau în directă legătură cu albanezii. Se presupune, spunea Th. Capidan, că aromânii sunt urmaşii românilor din munții Rodope. Aceste concluzii sunt formate şi datorită faptului că, în daco-română, se întâlnesc două fenomene lingvistice preluate din limba albaneză şi care nu se regăsesc în celelalte dialecte: rotacismul (pentru dialectul sudic - tosc) şi nazalizarea (pentru dialectul albanez din nord - ghag). Aceste două fenomene lingvistice „s-au răspândit între grupurile de rămâni care se găseau mai în apropierea poporului albanez” (Th. Capidan, 1924, p. 107). La strămoşii aromânilor şi megleno-românilor, care se aflau în munții Rodope (Bulgaria actuală), aceste fenomene lingvistice nu au ajuns. Din studiile comparate albano-române rezultă că există două perioade ale influenței:

„Dacoromania”, 1923; *Şcoala comercială din Salonic*, în „Peninsula Balcanică” 2, 1924; *Românii din Peninsula Balcanică, Câteva considerațiuni asupra trecutului lor*, Bucureşti, 1924; *Sărăcăcianii, Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice,* în „Dacoromania” 4, 1924-26; *Elemente slave din dialectul aromân*, în „Dacoromania”,1925*; Influența română asupra limbei bulgare*, în „Dacoromania”; Meglenoromânii, 3 vol., Bucureşti, 1926-1936, premiat de Academia Română cu premiul „Năsturel”; *Românii nomazi, Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice,* Cluj, 1926; *Fărşeroții, Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în „Dacoromânia” 6, 1929-1930; *Din vechile raporturi lingvistice slavo-române,* în „Revista Aromânească”, anul II, nr. 1, 1930; *Aromânii, Dialectul aromân, Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932, premiat de Academia Română cu premiul „Eliade Rădulescu”; *Romanitatea Balcanică,* Bucureşti, 1936, discurs de recepție la primirea în Academia Română; *Les Macedo-Roumains,* Bucureşti, 1937*; Originea macedoromânilor, Răspuns d-lui Keramopulos de la Academia Greacă din Atena, referitor la originea greacă a macedonenilor,* Bucureşti, 1939*; Un lexique Macedo-Roumain en cinq lanques de 1821,* în „Lanque et litterature” 1, Bucureşti, 1940; *Macedoromânii, Etnografie, Istorie, Limbă*, Bucureşti, 1942; *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943*; Toponymie macedo-roumaine*, în „Analele Academiei Române, Secțiunea literară*; Numele geografice din România*, în „Analele Academiei Române, Secțiunea literară; *Dicționar toponimic aromân*, în „Analele Academiei Române, Secțiunea literară; 1910-1953 colaborator la *Dicționarul Academiei.*

una comună pentru întreg românismul (în afara particularităților enunțate) şi alta mai recentă, doar asupra aromânilor, negăsite în daco-română.

Atât aromânii cât şi megleno-românii au trecut prin munții Bulgariei, preciza Th. Capidan, unde au conviețuit o perioadă alături de bulgari. Strămoşii aromânilor migrează în Tessalia, Pind şi Epir în regiuni cunoscute, foste teritorii romanizate. Slavii sunt cei care întrerup continuitatea etnică românească şi izolează aromânii de restul românismului. Astfel, argumenta Capidan, „coborârea acestor Români în Epir şi Tessalia, după cum rezultă din raporturile de limbă albano-române, apare mult mai probabilă că s-ar fi făcut prin Bulgaria, pe acolo, pe unde, mai târziu, s-au coborât şi Megleno-românii" (Th. Capidan, 1924, p. 117).

Megleno-românilor, Th. Capidan le închină o amplă monografie în trei volume, apărute între anii 1925-1935. Este o monografie în care autorul face o prezentare a istoriei, numărului, ținutului locuit de „rumâni/ rămâni", credințelor, obiceiurilor şi ocupațiilor megleno-românilor. Realizează şi o analiză a limbii vorbite de megleno-români, limbă mai apropiată de daco-română decât aromâna. Limba vorbită de megleno-români este înfățişată de Th. Capidan ca al patrulea dialect al limbii române. Studiul dialectului meglenit îl conduce la concluzia că megleno-românii au migrat în sec. XIII, trăind aproape de aromâni, dar mai apropiați în grai cu daco-români. Aceste idei sunt întâlnite şi în celelalte studii închinate aromânilor. „Întreruperea contactului dintre Românii din stânga şi din dreapta Dunării s-a făcut în mare parte prin străbunii Meglenoromânilor" (Th. Capidan, 1932, p. 9) şi „Românii din Meglen, aşa cum se dovedesc astăzi din dialectul lor, întru început făceau parte din ramura sudică a românismului balcano-carpatic şi apropierea lor mai pronunțată, în grai, cu Dacoromânii se explică mai mult dintr-o conviețuire de câteva secole cu aceştia, după ce în sec. al VII sau VIII, se desprinsese prima parte de Români sudici, luând calea spre regiunile în care îi găsim grupați mai târziu" (Th. Capidan, 1924, p. 103-104).

A doua mare monografie o reprezintă „Aromânii, Dialectul Aromân", în care Th. Capidan realizează un studiu lingvistic asupra dialectului aromân, inspirându-se din scrierile aromâneşti din sec. al XVIII şi din literatura populară. Metoda aplicată este aceeaşi cu cea folosită în „Megleno-românii": prezentarea istoriei, numărului şi răspândirii aromânilor, a ocupațiilor şi etnografiei aromâneşti, a culturii şi rolului social jucat în viața popoarelor balcanice; a doua parte tratează primele încercări ale scriitorilor aromâni de a scrie aromâneşte şi a locului dialectului aromân în limba română; a treia parte reprezintă o analiză a gramaticii dialectului aromânesc (fonologie, morfologie, derivația şi sintaxa).

Conservarea limbii la aromâni şi influența redusă greacă asupra acesteia, cu toate că aromânii au aparținut civilizației greceşti prin avantajele pentru cultură şi comerț, se explică, cum o fac de altfel majoritatea cercetătorilor, prin conservatorismul femeii aromânce.[19] La această teorie Capidan adauga faptul că păstrarea specificului etnic la aromâni s-a realizat şi datorită organizării sociale: „Trăind din timpuri străvechi în *fâlcări* şi *celnicate,* ei s-au simțit foarte intim legați unii de alții, ducând în tot timpul îndeletnicirii lor cu păstoritul o viață izolată de Greci şi celelalte popoare balcanice" (Th. Capidan 1932, p. 145).

O altă monografie „Macedonenii, Etnografie, istorie, limbă" (1942 în româneşte) apare mai întâi în limba franceză (1937) şi apoi în germană (1941) sub patronajul Ministerului Propagandei Naționale. Reia şi completează analizele asupra numelui şi răspândirii macedo-românilor în Balcani, a vieții de familie, ocupațiilor, obiceiurilor, folclorului, istoriei, limbii şi stării culturale etc.

[19] Prezentăm două citate ale unor primi cercetători români D. Bolintineanu şi B.P. Hasdeu *Almanahul Macedo-Român*, Bucureşti, 1880). „Femeile singure țin la nația lor. Dacă vreodată acest popor va scăpa de a fi cotropit, va avea o limbă cultivată, o literatură, o istorie, un nume, el va fi dator aceasta numai femeilor române" şi „Sclavia politică şi spirituală ar fi trebuit să concurgă într-un mod puternic a deznaționaliza cu desăvârşire micul pumn de români de peste Dunăre, separați prin munți, prin fluvii şi ginți barbare de către frații săi de dincoace de Dunăre. Şi cu toate acestea, ei nu şi-au pierdut naționalitatea! Îngerul păzitor al românismului trans-danubian, a fost femeia"

Referitor la limba macedo-românilor Th. Capidan repeta: „Limba lor este românească. Ca atare, ei nu pot admite faptul (filologii n.n.) că două populaţiuni de aceeaşi origine, cum sunt Dacoromânii şi Macedoromânii, trăind de aproape două milenii în regiuni atât de depărtate şi în regiuni cu totul deosebite, să dea naştere la o limbă care să fie aceeaşi nu numai din punctul de vedere al dezvoltării ei interne dar … şi din acela al împrumuturilor din afară" (Th. Capidan, 1942, p. 137).

De la apariţia ideii naţionale la aromâni (după 1850) şi până astăzi, grecii nu recunosc existenţa minorităţilor pe teritoriul Greciei actuale, aromânii fiind, atât pentru politicieni cât şi pentru cercetătorii greci, greci vlahofoni. Keramopulos, preşedintele Academiei Greceşti în perioada interbelică, susţinea la 28 decembrie 1938, într-o şedinţă festivă, o dizertaţie în care, conform tezelor paneleniste, încerca să explice originea macedo-românilor. Nicolae Iorga propune Academiei Române să răspundă acestei lucrări, iar Th Capidan şi-a luat responsabilitatea de a prezenta o comunicare asupra originii macedoromânilor (Th. Capidan, 1939). La începutul comunicării, Th. Capidan trecea în revistă momentele istorice ale participării înflăcărate a macedo-românilor la „Marea Idee" (Megalo Ideea) panelenistă a eliberării creştinilor din Imperiul Otoman şi a jertfei de sânge a acestora pentru independenţa Greciei. Ruptura dintre macedo-români şi greci apare în momentul când planul grecesc, care prevedea ca Grecia să fie singura moştenitoare a Imperiului Otoman prefăcând toate neamurile în greci, intră în contradicţie cu aspiraţiile naţionale ale naţiunilor balcanice. Panelenismul era susţinut şi de către Patriarhia de la Constantinopol, care obţinuse de la Imperiul Otoman dreptul de a reprezenta creştinii din Imperiu, „trecuţi în registrele Porţii sub numele de *rum mileti* (neam romaic, adică grecesc)" (Th. Capidan, 1939, p. 4). Grecii, ajutaţi de Patriarhie, au pornit o campanie de deznaţionalizare a popoarelor din Balcani, încercând să dovedească originea grecească a acestora. Keramopulos continua, ca şi cercetătorii greci de astăzi, aceste idei considerând că românii, bulgarii, albanezii sunt „Elini Vlahofoni", „Elini Vurgarofoni" etc. Th. Capidan considera că aceste idei descalifică aceşti „cercetători" şi „că în stadiul actual (la 1939 n.n.) al cercetărilor istorice şi lingvistice, dovedirea originii greceşti a populaţiunilor româneşti din Sudul Dunării este atât de absurdă, încât n-am nevoie de prea multe argumente, ca să demonstrez contrariul" (Th. Capidan, 1939, p. 12). Se aduc din nou dovezi bazate pe datele istorice şi lingvistice, pe limba şi numele comun, pentru a combate tezele susţinute de „cercetătorul" grec care nega adevărurile ştiinţifice. „Oricine încercă (spunea în încheiere Th. Capidan) să explice această unitate etno-lingvistică altfel de cum rezultă din datele istorice şi faptele de limbă, falsifică principiul de investigaţie şi prin acesta devine un simplu aventurier în cercetările istorico-lingvistice" (Th. Capidan, 1939, p. 23).

Tache Papahagi

Tache Papahagi[20] a făcut parte din elita şcolii româneşti din Balcani, ca de altfel Pericle Papahagi, Theodor Capidan, Sterie Diamandi, Petre Vulcan, George Murnu ş.a. Putem spune că este

[20] Aromân, s-a născut la 6 octombrie 1891 în Avdela, Pind (nordul Greciei). Este nepotul lui Pericle Papahagi. În anii 1902-1912 urmează cursurile şcolii româneşti din Avdela şi liceul în Bitolia. Vine în România, între anii 1912-1916 urmând cursurile facultăţii de litere din Bucureşti. Profesor stagiar (1916-1918) la Tg. Neamţ. Secretar al delegaţiei aromâneşti la Conferinţa de pace de la Paris din 1919. 1920-1925 asistent universitar. În anul 1925 devine doctor în filologie, având ca teză de doctorat *Graiul şi folclorul Maramureşului,* susţinută la 25 mai 1925 la Facultatea de Litere din Bucureşti şi dedicată profesorului Ovid Densusianu. 1926-1927 docent. 1 ianuarie 1928 conferenţiar la Universitatea Bucureşti, Facultatea de litere şi filosofie. 1943-1948 profesor universitar. Valul reprimării profesorilor universitari din anul 1948 nu-l ocoleşte nici pe Tache Papahagi. Este dat afară de la catedră şi pensionat. Multe din lucrările profesorului rămân în manuscris, fiind editate postum. Caracterul de luptător specific aromânilor l-a ajutat, încă o dată, de a nu se lăsa copleşit de vremurile nefaste prin care trecea societatea românescă în perioada regimului comunist, perioada neagră a stalinismului. Lucrează intens la *Dicţionarul dialectului aromân,* care apare în anul 1963. Este numit în anul 1964 profesor emerit şi este laureat al Premiului de Stat. 17 ianuarie 1977 încetează din viaţă la Bucureşti.

rezultat (şi un câştig pentru cercetarea românească) al implicării statului român în susținerea culturală a minorităților româneşti din sudul Dunării (anii 1864-1948).

Ca aromân, era normal să se ocupe de studiul comunităților etnice aromâneşti din Balcani într-o perioadă, putem spune, de slăbire a influenței statului român în acest spațiu manifestat şi prin lipsa unui suport material comparabil cu perioada antebelică. După renunțarea la finanțarea şcolilor şi bisericilor româneşti sud-dunărene (perioada comunistă, în anul 1948 ministrul de externe Ana Pauker renunță la finanțarea acestora), prevede o perioadă de declin a comunităților aromâneşti împărțite între statele balcanice. Îşi deschidea ampla analiză închinată aromânilor din *Dicționarul dialectului aromân,* cu o frază memorabilă privind viitorul lingvistic al aromânilor, şi implicit asimilarea etnică a acestora: „Acest al douăzecilea secol va fi secolul stingerii aromânilor, cunoscuți mai mult sub numele de macedo-români: treptat, treptat va dispărea graiul acestei populații romanice, care - fără ecouri în viața istorică şi politică a Europei – a îndeplinit anumite misiuni în evoluția generală a popoarelor conlocuitoare din Peninsula Balcanică." (p. 5) Câtă diferență între pesimismul cercetătorului aromân din anul 1963, când apare Dicționarul, şi anul 1920, când scria lucrarea *La Românii din Albania:* „Tu, Pindule bătrân, cel bătut de furtuni şi vijelii păgâne, îndurerat şi frământat cu atâta sânge aromânesc; leagăn sfânt al istoriei şi vieții noastre naționale: conteneşte-ți geamătul văilor şi plânsul codrilor tăi: - Dumnezeul străbunilor noştri îndura-se-va poate ca din nou pe creştetele munților tăi să strălucească nimbul independenței tale de odinioară, al Marei Vlahii!" (p. 26)

S-a ocupat, în studiile sale, de etnogeneza poporului român, în mare parte a ramurilor sud-dunărene ale acestuia. Lipsa informațiilor despre vlahii sud-dunăreni anterioare sec. X a dus la concluziile cercetătorilor că aceştia au migrat din Moesia superior după invazia slavilor. Tache Papahagi credea că a existat şi o romanitate sud-ilirică, lărgind astfel teritoriul de formare al poporului român.

„Căci, a concentra întreaga viață etnolingvistică a epocii romano-balcanice – viață din care se naşte limba şi neamul românesc – în nord-vestul tracic, având ca bază coasta dalmatină, cred că e ceva care nu poate fi menținut întocmai, fără a i se aduce o modificare în sensul lărgirii acestui teritoriu şi anume că: la baza formațiunei limbii române trebuie să admitem din punct de vedere geografic şi o romanitate existentă în sudul Iliriei în directă continuitate teritorială cu Moesia superior. Prin acest „Sud-iliric" vreau să înțeleg în special masivul muntos al Pindului precum şi sudul Albaniei de astăzi." (Tache Papahagi, 1923, p.4)

Care au fost argumentele avute în vedere la existența unei romanități sud-ilirice? Existența unei puternice baze militare romane (în regiunea Apoloniei – râul Aous, râul Voiusa, golful Valona şi Durazzo) încă din sec. II î. Hr., ca şi a alteia pe coasta dalmatină. Centrul Albaniei devenea „un focar militar, precum şi un punct cultural, având ca bază inițială Apolonia..." (în această regiune, ca şi în cele învecinate, s-au dat mari bătălii romane, cea mai renumită fiind între Cezar şi Pompei – în Tesalia, la Pharsala).

Aceste fapte istorice, ca şi numeroase aspecte etno-lingvistice duc la ideea perpetuării unor enclave romane, mai apoi româneşti în aceste locuri: „… aici au continuat să trăiască încă din timpurile

---

Opera: *Aromânii din punct de vedere istoric, cultural şi politic,* Bucureşti, 1915; *La Românii din Albania,* 1920; *Latina vulgară. Curs la Facultatea de litere,* Craiova, 1921-1922; *Antologie aromânească,* Bucureşti, 1922; *Etnografia lingvistică română,* 1922; *Din folklorul romanic şi cel latin,* 1923; *O problemă de romanitate sud-ilirică,* 1923; *Din epoca de formație a limbii române,* 1924; *Cercetări în Munții Apuseni,* 1925; *Graiul şi folklorul Maramureşului,* 1925; *Biblioteca națională a Aromânilor,* vol I, *Nuşi Tuliu. Poezii,* 1926; *Creațiunea poetică populară,* 1926; *Macedo-românii sau aromânii,* 1927; *Disparițiі şi suprapuneri lexicale,* 1927; *Images d'ethnographie roumaine,* 3 vol., 1928-1934; *Origina Muloviştenilor şi Gopeşenilor,* 1930; *Basilica Ecclesia; Poeții Araia şi Caciona*, 1932; *Prin munții şi valea superioară a Cernei,* 1935; *Flori din lirica populară,* 1936; *Mic dicționar folkloric comparat; Paralele folklorice,* 1944, 1970; *Concordances folkloriques et ethnographiques*, 1946-1948; *Dicționarul dialectului aromân,* Bucureşti. 1963, 1974; *Grai, folklor, etnografie*, Bucureşti, 1981, lucrare postumă.

acelea enclave romane, mai mari sau mai mici, care şi-au păstrat timp de veacuri de-a-rândul întreaga lor individualitate etno-lingvistică până la consolidarea lor în mase mai compacte – consolidare produsă în urma revărsării sau a dislocării populaţiei româneşti din Moesia în lungul Pindului, când legăturile de continuitate teritorială cu Românii din stânga Dunării slăbesc, pentru ca să dispară definitiv odată cu secolul al XIII-lea. Căci într-adevăr, o dislocare, aşa cum e admisă astăzi, nu poate fi întru nimic contestată. Dar, a admite această dislocare ca fiind punctul iniţial şi unic ca geneză generală a întregului element aromânesc din sudul Dunării, cu alte cuvinte că întregul acest element s-a stabilit acolo unde îl găsim astăzi începând cel mai de vreme cu secolul al VII-lea şi coborând spre sud din „munţii româneşti" din Serbia veche, şi anume din aşa zisa *Vlasina Planina:* - a admite aceasta însemnează a nu ne opri la lipsa de concordanţă dintre o astfel de concluzie şi diferitele realităţi etno-lingvistice aromâneşti" (Tache Papahagi, 1923, p. 7-8).

Realităţile etno-lingvistice care stau la baza teoriei lui T. Papahagi privind existenţa unei romanităţi şi românităţi sud-ilirice ţin de diferenţele apărute între datele etnologice aromâneşti şi daco-române privind muzica, portul şi dansul. Aceste diferenţe nu se pot explica în cazul luării în consideraţie doar a unei migrări din nord, după secolul al VIII-lea. „cum se face totuşi că, odată dislocat şi izolat de Daco-români, elementul aromânesc a menţinut până astăzi, un grai identic în structura lui cu cel nord-danubian, în timp ce muzica, dansul şi portul contrastează atât de pronunţat?" Explicaţiile se găsesc în lucrarea ligvistului român, dublate şi de considerente pe care le releva analiza toponimică.

Nu se poate înţelege migrarea spre sud a populaţiilor româneşti împinse de masa slavă decât dacă se admite existenţa unei romanităţi sud-ilirice: „Dar dislocarea înspre sud, părăsind cu totul direcţia dalmatină, nu ne-o putem explica decât admiţând că acea populaţie românească a trecut şi s-a stabilit în regiuni în care avea cunoştinţă de existenţa unor consângeni ai ei care erau şi ... (vorbitori ai aceluiaşi grai ca al Dacilor), deci şi ca ei."

Combate teza lui Th. Capidan privind dislocarea românilor din Rodope şi Balcani în sudul peninsulei. „Problema cred că trebuie înfăţişată altfel. Străaromânii nu trebuiesc aduşi în regiunile Pindului prin dislocare nordică, după cum nici continuitatea teritorială dintre aceştia şi românii nordici nu trebuie scăpată din vedere. În jurul secolului al IX-lea, o parte din slavii sud-dunăreni, care erau acomodaţi cu viaţa populaţiunii româneşti dintre Balcani şi Dunăre, coboară spre sud, prelingându-se şi în direcţia labirinticelor ramificaţiuni munteneşti ale populaţiei române locale. Cu timpul, contactul lor cu străaromânii devine fapt real… Aceste transmisiuni (ale împrumuturilor din limba slavă în aromână şi dacoromână, şi invers n.n.) devin şi mai explicabile dacă, în locul Dunării, vom admite ca hotărnicire geografică între cele două dialecte lungul crestei lanţului balcanic – ceea ce ar fi în deplină concordanţă cu întregul complex etno-lingvistic al Romaniei orientale. *În cazul acesta vom avea* româna nord-balcanică, *întinsă sau călare pe ambele ţărmuri dunărene între Balcani şi Carpaţi,* şi *româna* sud-balcanică, *revărsată pe pantele şi văile sudice ale Balcanilor până înspre poalele de miazăzi ale Pindului."* (Tache Papahagi, 1981, p. 72)

Spaţiul de formare al limbii române este considerat a fi cel carpato-balcano-dinaric: „limba română se formează pe ambele ţărmuri ale Dunării, cu preponderenţă etnică în sud, şi având ca bază coasta nord-estică a Adriaticei – ceea ce ar explica suficient atâtea apropieri între română şi albaneză."

Este greu, în lipsa unei orientări a cercetării româneşti spre sudul balcanic, dar şi a sprijinului statului român pentru minorităţile româneşti, ca analizele şi contribuţia cercetătorilor de origine aromână să fie egalate astăzi. Dar se impune o reevaluare a acestor teorii fără de care nu putem să avem o imagine completă a spaţiului de etnogeneză al românităţii.

Pericle C. Papahagi

„Niciodată simţirea naţională la Aromâni, n-a fost adormită. Ei s-au simţit totdeauna Români, şi, după cum ne vom încredinţa, s-au mândrit cu originea lor romană" (Pericle Papahagi, 1909, p. 1).

Pericle Papahagi[21] a avut o contribuție importantă la culegerea de literatură populară din zonele locuite de aromâni. A realizat studii ligvistice asupra dialectelor vorbite de aromâni şi megleno-români, a publicat numeroase studii asupra acestora.

S-a ocupat de scriitorii moscopoleni care au scris în dialect aromânesc, cărora le-a închinat o monografie: *Scriitori aromâni din sec. XVIII: Cavalioti, Ucuta, Daniil.*

Originea megleno-românilor. Weigand: este cel care atrage atenția asupra existenței megleno-românilor, populație vorbitoare a unui dialect asemănător cu cel aromân, dar mai apropiat de cel daco-român; îi consideră urmaşi ai bulgaro-valachilor refugiați în ținutul Meglen după lupta de la Câmpia Mierlei (Kosovopolije). Numele de megleno-români este dat după numele ținutului Meglen şi a asemănării limbii vorbite cu limba română. Jirecek: considera că sunt un rest al Imperiului româno-bulgar, descendenți ai pecenegilor, aşezați în Meglen după înfrângerea în fața Împăratului Alexios Komnenos (la Choironoi şi Levunian, anul 1091).

Teoria lui P. Papahagi: megleno-românii sunt urmaşii „pacinaților”, dar care erau români şi au fost aşezați în ținut tot ca români; în trecut românii erau numiți pacinați în loc de valahi; după toate probabilitățile aceştia au fost instalați într-un ținut (Meglen) locuit şi până atunci tot de români. „Că Românii din Meglenia, la aşezarea lor în aceste părți, vor fi găsit frați Români, posibilitatea nu este exclusă câtuşi de puțin, căci poporul român în aceste timpuri a trebuit să fie întins peste toată Peninsula balcanică.” (Megleno-românii, vol. I, p. 7-8).

Bogdan Petriceicu Hasdeu

B.P. Hasdeu, primul cercetător care îmbrățişează ideea moştenirii dace, autor şi inițiator al curentului autohtonist tracic, susținea într-o şedință solemnă la Academia Română, 27 martie 1892, conferința cu tema *Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice,* apărută în acelaşi an la Lito-Tipografia Carol Göbl. În această conferință dezvoltă paradigma *genealogiei popoarelor balcanice* servindu-se de o metodă „geologică” istorico-filologică. „Raportul de strat şi substrat constituie substanța unei naționalități. Către această substanță se adaugă pretutindeni, din când în când accidente, adică o intervenire superficială a unor elemente etnice străine, deja după formarea cea definitivă a unei naționalități… Din strat şi substrat se naşte organismul unei naționalități, prin accidente se preînnoiesc moleculele acestui organism, se activează circulația, dar organismul rămâne acelaşi” (p. 21).

Teoria lui Hasdeu se bazează, în studiul etnicității popoarelor, pe stratul etnic actual şi pe substraturile etnice anterioare (metoda geologică). Pentru peninsula balcanică trebuie să avem în vedere primul substrat etnic cunoscut în istorie: pelasgii, un neam înrudit cu egiptenii, neindoeuropean şi nesemiți (cu 2000 de ani î. de Hr.). Peste acest strat vin să se aşeze tracii şi grecii (cu 1500 ani î. de Hr.). „Însă Tracii şi Grecii, descălecând în Europa, găsiră pretutindeni o groasă pătură pelasgică şi pretutindeni s-au amestecat cu ea, astfel că ei ştiau că nu sunt Pelasgi, dar ştiau totodată că se trăgeau din Pelasgi”. (p. 3) Grecii nu au putut fi latinizați, romanii nici n-au încercat, şi sunt strămăşii grecilor

[21] Publicist aromân, s-a născut în Avdela, Macedonia grecească. Şcoala primară din Avdela, continuate la Bucureşti. Studii universitare la Lepzig, unde îşi ia doctoratul. În anul 1916 devine membru al Academiei Române. Director al liceului din Silistra. Director al revistei Dunărea. Activitate publicistică: Analele Dobrogei, Arhiva, Convorbiri literare, Frățil'ia, Peninsula Balcanică, Viața Românească etc. Moare la 20 ianuarie 1943 la Silistra (Bulgaria).

Opera: Jocuri copilăreşti culese din Macedonia, *cu P.P. Vurdună, Bucureşti, 1893;* Din literatura populară aromână, *1898;* Românii din Meglenia, *1900;* Din literatura poporană a Aromânilor, *1900;* Megleno-românii*, 2 vol., 1902;* Graie aromâne, *1905;* Basme aromâne, *Bucureşti, 1905;* Chestiunea aromână, *Braşov, 1906;* Notițe etimologice, *1907;* Scriitori aromâni din sec. XVIII: Cavalioti, Ucuta, Daniil, *1909;* Poesia înstrăinării la Aromâni, *1912;* Din trecutul cultural al Aromânilor*, 1912;* Boiagi. Gramatica românească, *1915;* Numiri etnice la Aromâni, *1925;* Sceaux de plomb byzantins inedits trouves a Silistrie, *Vălenii-de-Munte, 1932.*

actuali (existând bineînţeles şi asimilări etnice a altor neamuri, datorită culturii vechi greceşti). Singurii traci nelatinizaţi sunt albanezii, care se trag din iliri (trib tracic).

Peste stratul trac s-a suprapus stratul latin (tracii devin substrat iar latinii strat). Din acest amestec rezultă naţionalitatea traco-latină a românilor. Între secolele III-VI latinizarea tracilor nordici a produs trei dialecte traco-latine: meso-latin (între Dunăre şi Balcani), iliro-latin (între Balcani şi Adriatica) şi daco-latin (în Carpaţi).

În secolele VI-VII apar slavii din ramura polonă peste meso-latini, rezultând naţiunea române-slavă a bulgarilor; slavii din ramura bohemă s-au aşezat peste iliro-latini dând naştere naţiunii româno-slave a sârbilor. Daco-românii rămân singurul popor latin din sud-estul european neslavizat.

Slavii erau împărţiţi astfel: anţii (ruteno-ruşii cu un substrat tătar sau finic), polono-bulgarii (având ca substrat litvanii), bohemo-sârbii (substrat celtic sau german).

Venirea ungurilor are loc la sfârşitul secolului IX în Panonia şi duce la „naşterea Moravo-Românilor pe de o parte, pe de alta Macedo-Românilor şi Istriano-Românilor" (p. 27). Venirea ungurilor dinspre nord-est a produs o dislocare a elementului etnic românesc în direcţii opuse, spre nord-vest (Morava, în mare parte slavizaţi) şi spre sud (Bosnia, serbizaţi după sec. XV; Triest, istro-românii; Epir şi Tesalia, aromânii).

„Aşadar naşterea Macedo-Românilor, a Istriano-Românilor şi a Moravo-Românilor datează deopotrivă din secolul X, nefiind ei toţi altceva decât nişte Daco-Români împinşi din Panonia spre sud şi spre apus prin năvălirea maghiară." (p. 29)

Referitor la dialectele limbii române (nu avea date despre megleno-români) Hasdeu aprecia: „Când alăturează cineva dialectul daco-român sau al Românilor propriu-zişi cu dialectul macedo-român al Aromânilor şi cu cel istriano-român al Rumerilor, nu poate să nu constate următoarele: 1. Aceste trei dialecte diferă între ele mai puţin decât dialectele provinciale din Italia şi din Franţa, iar prin urmare e peste putinţă ca ruperea continuităţii între ele să fie veche. Separaţia s-a operat foarte târziu, după ce totalitatea unei singure limbi româneşti fusese deja pe deplin formată, crescută şi consolidată, ceea ce s-a întâmplat anume între secolele III-IX, în curs de şase sute de ani, în ţara unde Traian îşi pusese piciorul trecând podul de la Severin şi de unde apoi elementul românesc s-a întins treptat în Ardeal, în Banat, în Panonia. 2. Dialectul daco-român prezintă o desvoltare liniştită organică, în care nu ne întâmpină contrastul între un prea mare conservatorism pe de o parte şi într-o prea mare desfigurare pe de alta, ca la Macedo-Români şi cu atât mai mult la Istriano-Români. Un asemenea contrast este rezultatul unei zguduiri. Orice zguduire dezechilibrează. Dialectul macedo-român şi cel istriano-român s-au zdruncinat prin colindările lor, pe când cel daco-român s-a mişcat simetric, rămânând nestrămutat în aceleaşi condiţii teritoriale, climaterice şi etnice." (p. 34)

Ion Nistor

Ion Nistor[22] dezvoltă teoria istorică privind originea aromânilor în lucrarea sa *Originea românilor din Balcani şi vlahiile din Tesalia şi Epir,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1944.

---

[22] 1876 la 4/7 august se naşte, în satul Bivolarie, comuna Vicovul de Sus, districtul Rădăuţi (Bucovina). 1884-1886 urmează doi ani la şcoala primară din satul natal. 1886-1889 continuă şcoala primară în oraşul Rădăuţi, unde învaţă şi limba germană. 1889-1897 frecventează cursurile liceului german din Rădăuţi. 1897-1899 se înscrie la Facultatea de Filosofie a Universităţii „Franz-Josef"din Cernăuţi. Intra chiar de la începutul studenţiei în Societatea academică „Junimea", fiind ales în 1898 preşedinte. 1899-1900 face stagiul militar la Viena şi apoi la Pola. 1901-1904 reia cursurile universitare din anul trei de studiu. Editează la Cernăuţi împreună cu George Tofan, Victor Morariu şi Liviu Marian, revista „Junimea Literară". 1904-1907 activează ca profesor secundar la Liceul clasic din Suceava. 1907-1908 profesor secundar la catedra de istorie-geografie a liceului real din Cernăuţi. 1908-1909 doctorand la Universitatea din Viena. La 22 martie 1909 este promovat în Aula Universităţii din Viena doctor în filosofie şi litere. 1911 este abilitat ca docent al Universităţii din Viena. 1912 apare la Cernăuţi lucrarea sa *Negoţ şi circulaţie în Moldova până la sfârşitul secolului XVI*, iar la Leipzig o alta despre *Sistemul vamal moldovenesc în secolele XV şi XVI.* 1913 este ales în conducerea „Societăţii pentru Cultură şi Literatura Poporului

În analiza etnică a peninsulei balcanice Ion Nistor lucrează cu paradigma hasdeiană a stratului şi substratului. Au existat patru seminţii autohtone în Balcani: grecii, macedonenii, tracii şi ilirii. În

Român din Bucovina". 1914 este numit profesor definitiv la Universitatea din Cernăuţi. 1915 scrie *Românii şi rutenii în Bucovina. Studiu istoric şi statistic.* 1916 este primit ca membru titular în Academia Româna. Publica *Istoria bisericii din Bucovina şi rostul ei naţional-cultural în viaţa românilor bucovineni.* 1917 refugiat la Huşi, apoi la Iaşi, semnează *declaraţia de război contra monarhiei habsburgige în numele Comitetului Naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria,* motiv pentru care este condamnat în contumacie de autorităţile imperiale sub acuzaţia de înaltă trădare. Din iniţiativa lui, cu asentimentul guvernului Brătianu, ia fiinţa, la 2 iulie, „Misiunea Română în Bucovina" cu scop de propagandă naţională. Pe 13 iulie i se conferă calitatea de cetăţean român. Refugiat la Odessa, începe colaborarea cu preşedintele Comitetului refugiaţilor ardeleni, Octavian Goga. 1918 militează pentru înfiinţarea unei universităţi populare, la Chisinău. Participă la 27 martie, ca invitat, la şedinţa Sfatului Ţării când a fost votată unirea Basarabiei cu România. Întemeiază cu Octavian Goga la Chişinău „Comitetul Naţional al Românilor Ardeleni şi Bucovineni aflători în Moldova şi Basarabia şi al corpului ofiţeresc de voluntari", prezentând la 6 octombrie regelui Ferdinand, *Declaraţia* Comitetului care respinge soluţia federalistă propusă de împăratul Carol, cerând ca Bucovina şi Transilvania să fie eliberate şi anexate Regatului Român. În calitate de împuternicit al guvernului român, tratează cu şeful guvernului Bucovinei Iancu Flondor, unirea Bucovinei cu România. Participă la Congresul General din 15/28 noiembrie, susţine adoptarea actului unirii. La 18 decembrie este numit ministru secretar de stat în guvernul Ion I.C. Bratianu, reprezentând interesele Bucovinei. 1919 la 29 decembrie prezintă în Parlamentul României proiectul de lege pentru ratificarea unirii. 1920 inaugurează la 24 octombrie, ca rector, Universitatea românească de la Cernăuţi. 1922-1926 participa în calitate de ministru al Bucovinei, la guvernul condus de Ion I. C. Bratianu. Editează volumul *Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1782-1797);* publică volumul *Istoria Basarabiei.* În martie 1924 conduce comisia oficială română care poartă negocieri cu guvernul Austriei pentru aplicarea prevederilor tratatului de pace. 1927 cu prilejul tratativelor privind fixarea graniţei polono-române, pledează pentru păstrarea integrală a Bucovinei în hotarele României; este numit *ministru al lucrărilor publice* în noul guvern liberal condus de I.C. Bratianu. 1928-1933 devine senator de drept, se evidenţiază ca unul din liderii opoziţiei naţional-liberale din Parlament. Este şef al organizaţiilor liberale din Bucovina şi desfăşoară o intensă activitate politică şi naţională; publică lucrările *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studii şi documente* şi *Zece ani de la Unirea Bucovinei.* În noiembrie 1933 este numit ministru secretar de stat pentru minorităţile etnice în guvernul liberal al lui Ion G. Duca. 1934-1937 este numit ministru al muncii, sănătăţii şi ocrotirii sociale; reia în studiu (1934) *Problema ucraineană în lumina istoriei.* 1938 publică volumul *Amintiri răzleţe din timpul Unirii* şi studiul *Bucovina sub dominaţiunea românească*; editează volumul de C*orespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1798-1812),* precum şi volumul de documente *Corespondenţa lui Corornini din Principate. Acte şi rapoarte din 1854-1857,* alături de câteva studii dedicate ocupaţiei ruseşti şi austriece a Principatelor în timpul razboiului Crimeii. 1939-1940 îndeplineşte funcţia de ministru al cultelor şi artelor în guvernul condus de Gh. Tătărăscu; este rector al Universităţii din Cernăuţi. Elaborează un *memoriu către toate academiile din lume evocând ocuparea Basarabiei şi Bucovinei de Nord la 28 iunie de armata sovietică, solicitând ajutor moral pentru redobândirea acestor teritorii.* La 9 iulie prezintă regelui Carol II un memoriu referitor la pierderea Bucovinei de Nord, semnând şi o *moţiune de protest, votată de parlament, împotriva actului de forţă al sovieticilor din iunie*. Publică unele studii în care susţine cu argumente istorice integritatea României Mari: *Basarabia and Bucovina (1939), Unirea Bucovinei cu România (1940)*; editează alte două volume de documente diplomatice austriece din perioada 1813-1823 şi 1824-1827. 1941-1945 la 27 iulie 1941 pleacă la Cernăuţi pentru a raporta starea Universităţii; pensionat de universitatea bucureşteană începe redactarea Istoriei României susţinând comunicări la Academia Română pe diverse teme de istorie românească; editează în 1942 un nou volum de Corespondenţă diplomatică austriacă (1828-1837). 1945-1950 la 23 mai 1945 este ales director al Bibliotecii şi Colecţiilor Academiei Române pentru ca în iunie 1948 să fie scos din Academie; în acelaşi an este scos şi din rândul profesorilor onorifici ai Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti. Publică câteva studii pe diverse teme de istorie românească în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice"; definitivează marea sa lucrare de sinteză privind *Istoria României* şi scrie o *Istoria Bucovinei (1775-1918),* rămasă până de curând inedită. 1950-1955 arestat samavolnic în mai 1950, este ţinut în detenţie la Sighet, fără judecată, până în iulie 1955. 1962 la 11 noiembrie încetează din viaţă cel care a fost istoricul, omul politic şi patriotul Ion I. Nistor. (Date preluate din fişa lui Ion Nistor, Enciclopedia valorilor reprimate, vol II)

prezent putem identifica trei elemente etnice bazate pe substraturi antice: aromânii, albanezii şi grecii (cu toate că Hasdeu dovedea că bulgarii şi sârbii se bazau şi ei pe substraturi româneşti). Aromânii sunt seminţii traco-ilire din nordul peninsulei. Albanezii reprezintă urmaşii seminţiilor ilirice semi-latinizate. Grecii sunt urmaşii seminţiilor antice din Elada şi Macedonia. Celelalte populaţii balcanice se bazează, spunea I. Nistor, pe seminţii uralo-altaice, turco-tătare, slavone venite după sec. IV.

Romanizarea populaţiilor traco-ilire, ascendenţi ai aromânilor, începe cu războaiele punice (229. î.d.Hr.). După cucerirea Macedoniei prin lupta de la Pydna (168 î. Hr.) regatul este împărţit în tetrarhii, unite la anul 146 î. Hr. în provincia romană Macedonia. Burebista opreşte pentru o vreme expansiunea romană în sud-estul european (anul 50 î. Hr.). Romanii ajung la Dunăre (anul 29 î. Hr.) pentru ca apoi să cucerească Dacia.

Linia de demarcaţie între spaţiul *lingvistic* (şi nu etnic!) latin şi cel elen s-a stabilit pe baza inscripţiilor, pietrelor de hotar, monede etc. S-au întâlnit inscripţii bilingve (ex. Tropaeum Traiani). „Inscripţiile bilingve ne îngăduie să distingem chiar un spaţiu bilingv, în care populaţia se folosea de ambele limbi oficiale deopotrivă, un fapt pe care-l vedem repetându-se şi în zilele noastre". (p. 11) Aceasta era: de la Alesio (Lissum) – litoralul adriatic, spre răsărit prin Scutari şi Prizrend, urmând graniţa dintre Macedonia, Tracia şi Misia astfel încât Naissus (Niş) cădea în spaţiul lingvistic latin iar Sardica (Sofia) în spaţiul lingvistic grecesc. De la Niş graniţa mergea pe creasta Haemului urmând hotarul dintre Tracia şi Misia, ajungând la litoralul pontic (urmează linia de demarcaţie stabilită de C.J. Jirecek, *Die Romanen in den Stadten Dalmatiens).* Spaţiul limbii latine (latinitatea orientală) cuprindea: Dobrogea, nordul Bulgariei, Serbia, Croaţia, Dalmaţia, Bosnia şi Albania, Transdanuvia şi Dacia carpatină. În secolul V, în acest spaţiu al latinităţii, era o unitate etnică „din Carpaţi până în Macedonia".

În anul 395 imperiul roman se împarte între cei doi fii ai împăratului Teodosius, astfel încât teritoriul lingvistic latin este împărţit printr-o graniţă care porneşte la Buda (Aguincum) la Bulgaria (Singidunum), prin Morava spre sud, până la litoralul adriatic (Cattaro). Romanitatea orientală este divizată în două: ramura apuseană dezvoltată pe fond iliric (orientată spre Alpii Dinarici şi litoralul adriatic) şi ramura răsăriteană dezvoltată pe fond tracic (orientată spre litoralul pontic).

În urma venirii bulgarilor populaţia românească din stânga Dunării se retrage spre sud şi în Transdanuvia. Mai apoi, datorită trecerii bulgarilor care se mai aflau în Dacia peste Dunăre, românii sud-dunăreni se rup de trunchiul românismului. „Prin admigraţii continue din Dacia, unde în secolul al VII-lea se aciuaseră nu mai puţin de 25 seminţii schieice şi prin absorbirea şi asimilarea perpetuă a elementelor etnice aborigene, seminţiile slave au putut constitui curând în Nordul peninsulei o zonă etnică slavonă din Alpi până în Balcani, pornind de la izvoarele Savei şi ajungând până la Odessus (Varna) de pe litoralul pontic. Prin închegarea acestei pânze etnice slavone, latinitatea orientală care până atunci forma o unitate etnică bine închegată, s-a rusp în două în ramura de Nord sau daco-romană şi ramura de Sud sau arumână. Ruptura s-a produs în secolul al VII-lea, astfel că de la această dată şi-au urmat fiecare în parte destinul său istoric, fără să mai fi luat contact direct una cu alta" (p. 16-17).

Aromânii sunt apoi divizaţi în trei ramuri: grupul dinaric, grupul balcanic şi grupul pindean. *Grupul dinaric* (p. 17-18): substratul etnic este format din seminţiile ilirice (denumiri ale acestora: vlahi-ilirici, rumeri, mauro-vlahi sau morlaci). Vorbeau limba dalmatină, foarte apropiată de limba daco-română (dispărută la sfârşitul secolului XIX). Au rămas doar istro-românii (numiţi cici, ciribiri) care vorbesc dialectul istro-român. *Grupul balcanic* (p. 18-25): numiţi şi vlahi albi (beli-vlahi), românii din munţii Haemus şi Rhodope. Cea mai veche referire la aceştia este a Anei Comnena care relatează înrolarea în oştirea bizantină a unor vlahi din valea râului Mariţa. Erau conduşi de juzi şi cnezi. Aceştia sunt întemeietorii imperiului româno-bulgar sub dinastia asăneştilor. *Grupul din Pind* (p. 25-62): migrează din regiunile dunărene (prima referire este a cronicarului Kedrenos, anul 976, cu ocazia omorârii prinţului bulgar David de către nişte vlahi călători; alte referiri: Legenda Sf. Dumitru din Salonic, Viaţa celor XV martiri din Tiberiopol, Însemnarea de la Castramonitu - m. Athos, sec. XVIII;

Kekaumenos îi numeşte daci şi bessi). În sec. XII ei întemeiază Vlahia Mare, Vlahia Mică şi Vlahia Superioară.

Silviu Dragomir

În lucrarea *Vlahii şi Morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic,* apărută în anul 1924, Silviu Dragomir făcea o amplă analiză asupra istoriei românilor din nord-vestul Peninsulei Balcanice, îndeosebi teritoriul Bosniei şi Croaţiei. În 7 decembrie 1923 prezentase o sinteză intitulată *Originea coloniilor române din Istria* într-o comunicare susţinută la Academie. Noi încercăm să extragem teoria privind „patria străromână" şi mişcarea populaţiei româneşti în sudul Dunării.

Silviu Dragomir[23] delimita „patria străromână" în regiunea Moesiei Superioare, Dardania, ambele Dacii transdanubiene, cu ramificaţii de-a lungul Dunării şi spre Sofia. În mare parte răsfirarea românilor s-a produs datorită colonizării slavilor şi evoluţiei istorice prin care au trecut românii. Această deplasare din „patria străromână" s-a făcut până în secolul XI (numeroase scrieri bizantine relevă aceasta).

Autohtonia românilor din Croaţia nu este plauzibilă, considera Silviu Dragomir, datorită faptului că dialectul istro-român este foarte apropiat de cel daco-român. Vlahii din Bosnia şi Croaţia sunt consideraţi ca strămoşi ai celor din insula Veglia şi din Istria. De asemenea, se lua în considerare şi originea ortodoxă a vlahilor într-o Croaţie catolică: „ortodoxia lor dovedeşte originea dintr-un teritoriu supus influenţei bizantine, sau, cel puţin, trecerea lor prin Bosnia, unde biserica răsăriteană totdeauna a fost predominantă." (*Vlahii şi Morlacii,* p. 109, a se vedea şi *Originea coloniilor din Istria,* p. 20).

Teoria conform căreia „patria străromână" ar fi fost Bulgaria (datorită rolului istoric jucat de români aici) nu este nici ea realistă. „Căci şi jumătatea nord-vestică a peninsulei balcanice e tot atât de plină de urmele Românilor, ca şi Bulgaria şi avantajul istoricului e neasemuit mai mare în vest, unde dispune şi de un însemnat număr de mărturii documentare." (*Vlahii şi Morlacii,* p. 97)

Referitor la aromâni Silviu Dragomir considera că aceştia coborâseră înainte de secolele VII-VIII în sudul peninsulei (lipsa cuvântului cătun la aromâni se explică astfel; cătunarii erau vlahii (voinicii) însărcinaţi cu apărarea frontierelor sârbeşti, aşezările româneşti din jumătatea nordică a peninsulei purtând numele de cătune).

[23] La 13 martie 1888 se naşte în comuna Gurasadului, jud. Hunedoara; urmează Liceul Românesc din Blaj şi Liceul ortodox din Novisad. 1906-1909. Urmează Facultatea de Teologie din Cernăuţi; ultimul semestru îl face la Universitatea din Viena. 1910 - Doctorat în teologic la Cernăuţi. 1917-1918 editează la Cluj ziarul „Gazeta Poporului" împreună cu Nicolae Bă1an viitorul mitropolit al Ardealului. 1918 Participă la Marea Adunare Naţională de la 1 decembrie de la Alba-Iulia, fiind ales unul dintre secretarii ei. 1919 este numit profesor de istorie sud-est europeană la Universitatea Daciei Superioare (actuala Universitate Babeş-Bolay) întemeiată la Cluj. 1928 este ales membru al Academiei Române (membru corespondent din 1916). 1934 înfiinţează la Cluj, *Revue de Transylvanie.* 1938-1940 funcţionează ca ministru al Minorităţilor. 1947 - în plină putere creatoare, este pensionat forţat - de fapt izgonit de la catedră de către regimul comunist. 26 februarie 1962 se stinge din viaţă. Figurează în Publicaţii Interzise cu numeroase titluri, printre care şi „Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul mediu", Bucureşti, 1959. (date preluate din fişa Silviu Dragomir, Enciclopedia valorilor reprimate, vol II)

George Murnu

În studiul istoric al românismului balcanic George Murnu[24] remarca faptul că istoriografia slavă şi maghiară lucra cu argumente dogmatico-etniciste fără a lua în considerare adevărul relevat de sursele documentare. „La vecinii noştri sudici (ca şi la Ungurii care țin morțiş la doctrina lui Roesler din motive «naționale») nevralgia apare ceva mai acută, pentru unii chiar fără leac de tămăduire, ca fiind rezultanta unei idiosincrasii specifice şi mai cu seamă a unei sistematice şi unilaterale discipline de şcoală şi de propagandă publică ce are ca bază o dogmă de Stat, mistica unui etnicism care, din nenorocire, e întru câtva endemică națiunilor balcanice şi a fost, chiar în perioada din urmă a Evului Mediu, cauza multor dezastre (ar putea fi de proveniență greco-orientală sau mongolică).” (*Românii din Bulgaria medievală,* Imprimeria Națională, Bucureşti, 1939, p. 2-3)

George Murnu publică, în anul 1913, o ampla lucrare închinată primei țări româneşti din istorie „Istoria românilor din Pind. Vlahia Mare 980-1259. Studiu istoric după izvoare bizantine”. Noi o luăm ca referință pentru a schița teoria privind românismul sud-dunărean.

Românismul balcanic apare din romanizarea populațiilor traco-ilire din vastul spațiu cuprins între Marea Adriatică, nordul Macedoniei şi Traciei, Marea Neagră şi Carpați. În secolul X existau trei mari grupuri etnice distincte: în Carpați, în Balcani şi în Pind. Unitatea neamului românesc s-a păstrat până în secolele VIII, IX („epoca cea mai întunecoasă a istoriei bizantine”) şi nu secolul VII aşa cum afirma Jirecek. Ca argument se ia „comunitatea multor elemente slave din aceste dialecte” (daco-român, aromân şi megleno-român). „Limba română căpătase fizionomia ei proprie unitară şi-şi asimilase în acelaşi timp o bună parte din lexicul slav, când a avut loc ruperea şi desmădularea românismului.” (p. 27)

Românii din Balcani şi cei din Pind sunt veniți din nord (Serbia şi Bulgaria apuseană). Dacă românii din Pind formează cele trei state româneşti Vlahia Mare, Vlahia Mică şi Vlahia Superioară, românii din Balcani sunt întemeietorii Imperiului Româno-Bulgar sub dinastia vlahilor Petru şi Asan. Căderea imperiului şi venirea tătarilor (1241) a dus la migrarea românilor din Balcani şi întărirea celor din Pind şi Carpați. Aceştia sunt ascendenții megleno-românilor. „Graiul mijlocitor între aceste amândouă dialecte (daco-român şi aromân, n.n.) a fost cel vorbit odinioară de Românii din Hemos şi în genere în nordul peninsulei balcanice; acesta nu pare a se fi deosebit de cel daco-român decât prin elementele împrumutate în decursul vremii de la românismul din Pind. Reprezentantul lui e astăzi aşa numitul dialect megleno-român, adică a Românilor din Meglenia, un ținut din apusul Rodopei, în Macedonia”. (p.209-210)

Prima descălecare a românilor are loc în Tesalia, asemănătoare geografic cu Ardealul. Remarcă, ca şi N. Iorga, poziția strategică aleasă de români în masivul Pindului. Stabilitatea şi păstrarea cu îndărătnicie a punctelor strategice din înălțimile munților reprezintă, după G. Murnu, o caracteristică a

[24] S-a născut la 1 ianuarie 1868 la Veria (Macedonia). Studii gimnaziale la Bitolia. În anul 1888 pleacă la Budapesta. Urmează Facultatea de litere din Bucureşti. Doctor în litere la Munchen. 1910 profesor agregat de arheologie la Universitatea Bucureşti. 1914 profesor titular. Participant la delegația aromânilor din anul 1913 la conferința de la Londra şi 1919 la conferința de la Paris. A fost director al Muzeului Național din Bucureşti. 4 iunie 1923 membru al Academiei Române. În anul 1977 Haralambie Mihăescu publică teza de doctorat *Rumänischen Lehnwörter im Neugriechischen mit historischen Vorbemerkungen, Munchen, 1902,* împreună cu un studiu *Nachtrag zu den Rumänischen Lehnwörtern im Neugriechischen.* Nicolae Şerban Tanaşoca are meritul de a fi îngrijit o ediție *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre* care cuprinde articole needitate de George Murnu.
Opera: *Portretul elin, studiu iconografic,* 1908; *Istoria Românilor din Pind,* 1913; *Scrieri şi documente greceşti privitoare la istoria românilor din anii 1592-1837,* Bucureşti, 1914; *Pentru Românii din Peninsula Balcanică,* 1920; *Bair di cântec armânesc, Românii din Bulgaria medievală,* 1939.

românilor. O singură grupare, cea din munții Balcani, a dispărut se pare, mai mult emigrării spre nord decât slavizării.[25]

Nicolae Iorga

Concepția lui N. Iorga[26] asupra spațiului de formare al neamului românesc este următoarea: poporul român s-a format pe ambele maluri ale Dunării, în Carpați și în munții Haemus, între Marea Neagră, Panonia și Marea Adriatică (Nicolae Iorga, 1928, p. 86-87). A avut apoi loc sinteza traco-daco-romană cu elemente iliro-dalmatine în cazul aromânilor. Înainte de cucerirea romană a Daciei, acest spațiul este supus romanizării (prin populația tracă romanizată din dreapta Dunării). „Traco-Dacii și – în special pentru Aromâni – Ilirii și Dalmații trebuiesc considerați ca bază: de la dânșii ne vine mult sânge românesc. Afluxul de păstori și plugari ai lentei expansiuni etnice de care nu se ocupă izvoarele istorice a putut singură romaniza real și intensiv. Colonizarea romană, care de fapt a adus în țară și

[25] *Prima apariție a românilor în istorie* în G. Murnu, 1984, p.73-74

[26] S-a născut la 17 iunie 1871 la Botoșani, fiind fiul avocatului Nicu Iorga și al Zulniei Arghiropol. Studii liceale la Botoșani și Iași. Urmează cursurile Școlii Normale Superioare din Iași, obținând licența în litere (1890). Studii postuniversitare în străinătate: Italia, Franța, Germania, luându-și doctoratul în filosofie la Leipzig (1893). 1894 intră ca suplinitor la catedra de Istorie universală a Universității București. 1895 profesor titular. 1907 secretar al Ligii Culturale și deputat. 1908 întemeiază Universitatea Populară la Vălenii-de-Munte. 1910 membru fondator, împreună cu A.C. Cuza, a Partidului Național-Democrat. 1910 (26 mai) membru al Academiei Române. 1913 împreună cu G. Murgoci și V. Pârvan înființează Institutul sud-est european. 1914-1916 militează pentru intrarea României în război de partea Antantei. 1923 decan al Facultății de litere. 1924 constituie Partidul Naționalist al Poporului care fuzionează în anul 1925 cu Partidul Național. 1929 rector al Universității București și profesor al Universității din Cluj. 1929 Premiul național pentru literatură. 1930 inaugurează Casa romena din Veneția. 18 aprilie 1931 – 31 mai 1932 Președinte al Consiliului de Miniștrii și Ministrul Instrucției și Cultelor. 18 aprilie – 7 mai 1931 Ministru de Interne. 10 februarie – 30 martie 1938 Ministru Secretar de Stat. 30 martie 1938 consilier regal. Prim-ministru și ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor (13.04.1931-6.06.1932); ministru de Stat (10.02.1938-30.03.1938); consilier regal (1938). Alte titluri academice: membru al Academiei Sârbe, Academiei Cehe, Academiei Suedeze, poloneze, italiană, Academiei de inscripții din Paris, membru al altor academii și societăți culturale din străinătate, doctor honoris causa a numeroase universități străine; președintele Comisiei monumentelor istorice, profesor la Sorbona. 1940 (27 noiembrie) este asasinat de o „echipă legionară" în com. Strejnic (jud. Prahova). Asasinarea lui N. Iorga rămâne o enigmă: a fost comandată de Horia Sima sau au acționat serviciile secrete străine (rusești sau anglo-americane)?

Opera: *Părerile d-lui Take Ionescu asupra Macedoniei,* 1903; *Geschichte des rumänischen Volkes,* 1906; *Prin Bulgaria la Constantinopole,* București, 1907; *A cui e Dunărea?* Vălenii-de-Munte, 1908; *Vecinii noștri,* 1908; *România, vecinii săi și chestiunea Orientului,* 1912; *Chestiunea Dunării,* 1913; *Istoria Statelor balcanice în epoca modernă,* 1913; *Relations entre Serbes et Roumains,* 1913; *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani,* 1913; *Două tradiții istorice în Balcani, a Italiei și a României,* 1913; *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștrii,* 1914; *Cântecile românilor din Serbia,* 1914; *Fundațiunile Domnilor români în Epir,* 1914; *Fundațiuni religioase ale Domnilor români în Orient,* 1914; *Imperialismul austriac și cel rus,* 1914; *Muntele Athos în legătură cu Țările noastre,* 1914; *Pagini despre Serbia de azi,* 1914; *Venezia în Marea Neagră*, 3 vol, 1914; *Histoire des États balcaniques á l'epoque moderne*, 1914; *Albania și România,* 1915; *Desvoltarea ideii unităților politice a Românilor,* 1915; *Politica austriacă față de Serbia,* 1915; *Documente grecești aprivitoare la istoria Românilor,* 2 vol, 1915-1917; *Ilusii și drepturi naționale în Balcani,* 1915; *Istoria răsboiului balcanic,* 1915; *Din legăturile noastre cu Sârbii,* 1915; *Oltenia și Serbia,* 1915; *Politica austriacă față de Serbia,* 1915; *Sărbii, Bulgarii și Românii în Peninsula Balcanică,* 1915; *Serbia eroică și martiră,* 1915*; Iluzii și drepturi naționale în Balcani,* 1916; *La Serbie en 1871-2*, 1916; *Ce înseamnă popoare balcanice,* 1916; *Un stat de pradă: Bulgaria,* Iași, 1917; *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică,* 1919; *Istoria poporului românesc,* 5 vol., 1922-1928; *Histoire des États balcaniques jusqu' à 1924,* 1925; *Drepturile naționale și politice în Dobrogea,* 1928; *Legăturile descoperite de M. Beza,* 1934; *Histoire des Roumains,* 1937; *Ce este sud-estul european?,* 1940. (au fost citate lucrările care au legătură cu istoria statelor din peninsula balcanică)

În *Publicațiile interzise* (1948), titlurile lucrărilor cenzurate se întind pe patru pagini, p. 207-210, de la nr. 102 la 130. În *Publicații nedifuzabile* (1949), litera I, sunt prezente încă 15 titluri, cuprinse între numerele 27-41.

elemente est-europene şi chiar asiatice, n-a fost în stare a preface singură populaţia în romană, cu toate că a constrâns-o şi i-a impus limba sa". Aromânii au fost separaţi de restul românismului de invazia slavă „în valea munţilor Tesaliei, şi de acolo au ajuns cu turmele lor în Pind şi uneori şi în Hem. Şesul Dunării însă a rămas liber pentru năvălirile, războaiele şi strămutările barbarilor, deşi necontenit întâlnim şi acolo dovada fiinţii autohtonilor. Elementul romanic izgonit a căutat un lăcaş mai bine ocrotit decât pădurile nestrăbătute ale acestui şes: în munţi ei trăiau ca păstori şi câteva grupe se urcară până sus spre Galiţia."

Instinctul de supravieţuire i-a determinat pe români, în epoca năvălirilor barbare, să se retragă în munţii care reprezintă punctele strategice ale sud-estului european: Carpaţii, Rodope (în care de altfel s-au pierdut) şi Pindul. Dar, dacă spaţiul carpato-dunărean este orientat spre asigurarea ieşirii la Marea Neagră, spaţiul Alpilor Dinarici şi Pindul sunt orientaţi spre Adriatica şi Egee. Nicolae Iorga sesiza faptul că, în peninsule nu teritoriul hotărăşte asupra rosturilor popoarelor ci ieşirea la mare. Marea este vitală pentru orice stat peninsular. Denumirea de Peninsulă Balcanică este falsă: „Peninsula Balcanică nu cuprinde numai Balcanul, şi se poate spune chiar că Balcanul nu este elementul esenţial, ca munte, din această peninsulă; Balcanul nu are importanţă mai mare decât Rodopele, sau linia de munţi care formează la Vest legătura între Rodope şi Balcani, ci muntele drept de la un capăt la altul corpul Peninsulei, şira spinării a Peninsulei Balcanice este Pindul. Între Pind şi între Balcani este fără îndoială o legătură, dar este imposibil să nu deosebească cineva natura absolut distinctă între Balcan, pe de o parte, şi între Pind pe de alta: Pindul trece de la Nord la Sud; Balcanul este o «sieră» care trece de la Apus la Răsărit" (Nicolae Iorga, 1916). Nu se poate numi cu termenul de popoare balcanice naţii care trăiesc despărţite de două grupe de munţi cu totul deosebite, şi înconjurate de mări diferite.

Macedoromânii sunt urmaşi ai traco-ilirilor romanizaţi, Iorga admiţind astfel existenţa unei romanităţi sud-ilirice ca substrat al acestora[27] (ca de altfel şi B.P. Haşdeu şi, mai târziu, T. Papahagi).

Referindu-se la asemănarea dintre dialectul aromân şi limba română N. Iorga aprecia că „(Limba Aromânilor) este un dialect românesc numai dacă concepem noţiunea de limbă românească în înţeles foarte larg! Este adevărat că aceleaşi reguli stăpânesc evoluţia fonetică în aromână ca şi în dacoromână, însă în ce priveşte tezaurul lexiacal, alegerea elementului latin şi slav şi întreaga înfăţişare a limbii, ambele dialecte apar ca două limbi deosebite şi un Român din Bucureşti abia se poate înţelege sau nu se poate înţelege de loc cu ruda sa de sânge din Bitolia. Asemănarea se explică din identitatea latinei vulgare, care a servit de bază, la fel celor două dialecte, după aceea din strânsa legătură de înrudire ce a trebuit să existe între limba dacă, tracă şi ilirică. Însă deosebirile sunt prea mari ca să se poată explica numai printr-o simplă întrerupere de contact, chiar dacă această întrerupere ar fi durat mai multe veacuri."[28]

[27] Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică*; *Geschichte des rumänischen Volkes; Histoire des Roumains et de la romanité orientale.* Datorăm lui Th. Capidan o sinteză a teoriei lui Nicolae Iorga despre originea aromânilor (*N. Iorga şi românii din sudul Peninsulei Balcanice,* în *Calendarul românilor de pretutindeni,* 1944, p. 222-233).

[28] *Geschichte des rumänischen Volkes,* p. 99, apud Th. Capidan, *op. cit.,* p. 227

Gheorghe I. Brătianu

Istoricul Gheorghe Brătianu[29] tratează problema Imperiului Româno-Bulgar în lucrarea *Tradiția istorică despre întemeierea statelor româneşti,* cap. II *Asăneştii* în care remarca şi faptul că exista o „deosebire esențială" între izvoarele bizantine contemporane statului bulgaro-român şi istoriografia

[29] S-a născut la 3 februarie 1898 la Ruginoasa, județul Iaşi. Era nepotul lui Ion C. Brătianu şi fiul lui Ionel I.C. Brătianu, două dintre personalitățile reprezentative ale vieții politice ale României moderne. Absolvent al Liceului Național din Iaşi în 1916, se înscrie în 1917 la Facultatea de drept a Universității din vechea capitală a Moldovei, pe care o absolvă în 1920. In 1921 se înscrie la cursurile de la Sorbona, dar paralel frecventează şi faimoasa Ecole des Chartes. În 1929 a promovat doctoratul la Sorbona, sub îndrumarea lui F. Lot, cu teza principală *Recherches sur le commerce genois dans la mer Noire au XIII- e siecle.* Apărută în acelaşi an la Paris, lucrarea avea să fie recenzată elogios de specialişti în zeci de reviste ştiințifice europene. Ca teză complementară, Brătianu a prezentat lucrarea *Actes des notaires genois de Pera et Caffa de la fin du treizieme siecle (1281- 1290)*, publicată la Paris încă din 1927, primită şi ea nu mai puțin elogios decât teza principală. Şi una şi cealaltă erau rezultatul unei investigații asidue întreprinse de tânărul istoric în Archivio Notariale din Genova, la îndemnul lui N. Iorga şi cu referințele bibliografice date de F. Lot. Cele două lucrări l-au impus rapid lumii savante europene, care întrevedea tânărului profesor de istorie universală de la Universitatea din Iaşi - ocupase postul de profesor în 1924, la 26 de ani - o carieră strălucită în medievistica timpului. Absorbit de politică, în anii ce au urmat, Brătianu nu mai desfăşoară o activitate ştiințifică susținută. La mijlocul anilor '30, ea este reluată cu un studiu fundamental, apărut în 1934, „*La distribution de l'or et les raisons economiques de la division de l'Empire romain"* reluat în 1935 cu titlul: *L'or et l'Empire romain",* consacrat rolului aurului în prăbuşirea societății romane şi începutului evului mediu, studiu ce a avut un deosebit ecou în lumea savantă a timpului. Apoi, publicațiile sale urmează o cadență remarcabilă: *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă* (I), Cluj, 1935 *Privileges et franchises municipales dans l'Empire byzantin,* Paris- Bucarest, 1936, *Une enigme et un miracle historique: le peuple roumain,* Paris, 1937 *Etudes byzantines d' histoire economique et sociale,* Paris, 1938 *Les origines du peuple roumain: les donnees archeologiques,* Paris, 1939 şi ediția românească, mult lărgită, a cărții *Une enigme et un miracle historique,* în 1940. La Congresul internațional de ştiințe istorice de la Zurich (1938), istoricul român dezvoltă teza expusă în 1934 în comunicarea *La fin du monde antique et le triomphe de l' Orient.* Primirea făcută de lumea savantă tezei sale l-a îndemnat pe istoric să lanseze cu o optică total diferită însă față de celelalte apărute până atunci, proiectul unei noi istorii medievale europene. Sinteza, al cărui proiect a fost expus î*n Une nouvelle histoire de l'Europe au Moyen Age* (Bucureşti, 1938), urma să fie fructul unei colaborări internaționale şi să apară la Bucureşti. Brătianu îi urmează lui Iorga la conducerea catedrei şi ajunge în fruntea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga", preluând şi conducerea periodicului institutului, „Revue historique du Sud-Est europeen". In 1942 avea să ocupe şi locul rămas vacant în Academia română prin moartea lui N. Iorga. La institut, ca şi la revistă, desfăşoară o activitate organizatorică remarcabilă. Activitatea ştiințifică a istoricului urmează acelaşi ritm ca în anii precedeți. In 1943 publică masiva monografie *Origines et formation de l' unite roumaine,* iar doi ani mai târziu, după mai multe studii pregătitoare, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor româneşti,* una dintre cele mai importante cărți ale sale. In anii 1942-1943 ține în fața studenților Universității din Bucureşti cursul „Marea Neagră şi chestiunea orientală", ce avea să fie dezvoltat în anii 1947 - 1950 într-o amplă monografie, din care avea să apară postum un prim volum încheiat de autor, *La mer Noire. Des origines a la conquete ottomane.* Munchen, 1969. In 1945 - 46 publică în paginile revistei pe care o conducea un vast studiu, cu puternice ecouri în societatea timpului, abia ieşită din război: *Formules d'organisation de la Paix dans l' histoire universelle. L' offensive de la paix.* In sfârşit, în anii 1946- 47 pregăteşte, printr-o suită de cercetări detaliate ale căror rezultate au fost publicate în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice" şi într-o excelentă comunicare apărută în actele Congresului internațional de studii bizantine de la Paris (1948), monografia *Sfatul domnesc şi adunarea stărilor în Pincipatele Române,* ce avea să vadă lumina tiparului postum, la Evry, în 1977. În 1947 renunță la catedră şi la conducerea Institutului de istorie Universală. Brătianu definitivează în anii 1947-1950, monografiile *La Mer Noire* şi *Sfatul domnesc.* Moare în noaptea de 24/25 aprilie 1953, asasinat, la Sighet.
Din bibliografia operei reprimate: *„O enigmă şi un miracol istoric: poporul român*", Paris, 1937; *„Tradiția istorică despre întemeierea statelor româneşti",* 1945; „*Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*", 1948; „*Sfatul domnesc şi Adunarea Stărilor în Principatele Române*";_„*La politique exterieure du Roi Charles I-er de Roumanie*"; „*Etudes bizantines d' histoire, economique et sociale*", Paris, 1938 (date preluate din fişa Gh. I. Brătianu, Enciclopedia valorilor reprimate, vol II)

modernă. Această problematică este catalogată ca fiind „una din cele mai ciudate metamorfoze pe cari le-a înregistrat studiul istoriei: o creațiune de stat, căreia relațiunile din vremea ei îi atribuie un anumit caracter etnic, dar care capătă o interpretare cu totul diferită în lucrările istorice mai recente, ce se întemeiază totuşi pe zisele relațiuni sau documente” (Gh. I. Brătianu, 1945, p. 53). Analizei originii poporului şi a limbii române este dezvoltată în cunoscuta sa lucrare din anul 1935, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român.* Tezele istoricilor maghiari, bulgari, ruşi greci influențate de un dogmatism etnic sunt supuse analizei şi criticii. L. Tamás, un istoric adept al curentului roslerian, considera că descendența romană a românilor este afirmată abia în secolul al XV-lea, iar teritoriul de formare a poporului român şi a limbii române este spațiul sud-dunărean. Reprezentanții bulgari în frunte cu P. Mutafciev considerau că în epoca slavo-bulgară nu se afla populație românească în regiunile limitrofe Dunării, iar că poporul român nu s-a format în Muntenia şi Bulgaria. Spațiul de formare al românilor este, aprecia Mutafciev, vestul Peninsulei Balcanice, nord-vestul Macedoniei, sudul Serbiei, Herțegovina, sudul Bosniei şi o parte a Muntenegrului. Teza grecească, a lui Keramopulos, la care de altfel răspunsese, după cum am văzut, Th. Capidan, afirma că nu există legătură de sânge între aromâni şi români, şi că nu a existat o migrație a românilor în spațiul balcanic. Toate aceste teze stupide care de altfel, puse față în față, se anulau reciproc, îl determinau pe Gh. Brătianu să declare: „Pe când deci istoricii maghiari şi bulgari ne contestă teritoriul, colegul lor grec ne anexează populația, lipsind poporul român de întreaga ramură meridională” (Gh. I. Brătianu, 1935, p. 29). Iar în cealaltă lucrare considera că: „Problema Asăneştilor este deci în acelaşi timp acea a întregii ramuri balcanice a neamului nostru, a acestor Vlahi sau Aromâni cari, printr-o ciudată potrivire de împrejurări … apar în istorie înaintea Românilor de la Nord de Dunăre, şi arată mai devreme decât ei tendința de-a alcătui o formațiune politică proprie.” (p. 54)

În lucrarea din anul 1935 Gh. Brătianu aduce pe lângă argumentele istorice şi pe cele etnografice, lingvistice, geografice şi arheologice privind originea românilor. Au existat trei pături etnice succesive în formarea poporului român: 1. Coloniştii romanizați, rămaşi în Dacia, după retragerea legiunilor, al căror număr e fără îndoială cu neputință de precizat. 2. Robii, târâți dincolo de Dunăre de către cuceritori: Germani, Huni, Avari ori Slavi. 3. Populația romanizată din regiunea balcanică, mai cu seamă din cele două Dacii aureliene, care a trebuit să treacă din nou Dunărea, pentru a fugi de îndoita presiune a Slavilor, care se aşezau pe de o parte în Bulgaria, împingând în Tesalia şi în Epir pe viitorii Vlahi ai Pindului, şi ocupau pe de alta regiunile Iugoslaviei actuale.” (Gh. I. Brătianu, 1935, p. 45-46)

Au avut apoi loc numeroase migrații de populație de la sud la nord şi de la nord la sud. Venirea maghiarilor a produs o deplasare a românilor din Panonia şi Dacia în sud (prima jumătate a secolului X), de aici numărul mare al vlahilor în Balcani. La fel, la venirea otomanilor, se produc dislocări de populații de la sud spre nord şi nord-vest.

Studiile istorice şi lingvistice duc la teoria conform căreia alcătuirea limbii române primitive a avut loc „în întreaga regiune care se întinde din vechea Dacie Traiană până dincolo de Dunăre, în provinciile trace şi ilirice ale peninsulei balcanice. Fără îndoială au fost două perioade distincte în evoluția acestei limbi: prima, care se încheie cu invaziunea Slavilor în Balcani, în care centrul de greutate al romanității orientale în formație se găseşte desigur la sudul Dunării, acolo unde imperiul a putut să-şi păstreze cetățile, târgurile, episcopatele; celalt, al doilea, care ne arată o limbă nouă, pătrunsă acum de elemente slave, în dialectele sale dinspre miază-noapte şi o primă despărțire a vorbirilor romanice din această parte a Europei, împinse în acelaşi timp spre sud, est şi nord de presiunea triburilor slave, înaintând către Adriatica şi Egee” (Gh. I. Brătianu, 1935, p. 55-56).

Gh. Brătianu se bazează pe studiile lui S. Puşcariu, Al. Philippide şi D. Onciul. O sinteză alcătuită de Gh. Brătianu şi publicată în reviste străine (anii 1929-1931) este reluată, iar noi o reproducem aici: „Formarea poporului român, spuneam atunci, este epilogul procesului de romanizare, din sud-estul Europei. Pătrunderea latină în Balcani şi în valea Dunării din secolul al III-lea înainte de Hristos, până în secolul al III-lea al erei noastre, înseamnă mai curând progresul unei limbi şi a unei civilizații, decât o modificare etnică esențială a regiunilor trace şi ilirice. Imigrația italiană n-a fost

destul de intensă, pentru a modifica radical păturile adânci şi sângele rasei, dar geniul Romei a impus populaţiei din aceste ţinuturi legile sale şi, mai ales, aşi adăuga astăzi, esenţialul vocabularului său. Hotarele politice ale lumii romane au suferit în această parte variaţiuni considerabile; cucerirea lui Traian le-a dus dincolo de regatul dac al Boerebista şi Decebal şi retragerea strategică a lui Aurelian le-a readus în 271, la linia Dunării. Dar urma neştearsă a Romei în Dacia n-a fost numai opera anexării şi ea n-a putut fi înlăturată de evacuarea militară; prin obişnuinţa limbii latine, mai mult încă decât prin coloniile veteranilor şi *cives Romani negotiandi în Dacia consistentes,* ea a putut să supravieţuiască stăpânirii politice a imperiului. În secolul al IV-lea, *Romania* orientală depăşea la nord limitele imperiului de răsărit, dar centrul său era pe malul drept al Dunării şi atingea prin valea Moravei, regiunile romanizate de-a-lungul căii transversale din Balcani: *via Egnatia.* După pătrunderea Slavilor în cursul veacului al VI-lea şi al VII-lea, în toată peninsula balcanică, situaţia a fost profund modificată. Fără îndoială, viitorii Aromâni au trebuit să fie împinşi către Pind şi Tesalia, strămoşii Megleno-românilor să se amestece puţin câte puţin cu Bulgarii şi centrul romanităţii orientale, din care a ieşit poporul român modern, a trebuit să se găsească impins înapoi către nord, în regiunea Daciei Traiane pe care Slavii o părăsiseră şi pe care a trebuit, după cum arată cronica lui Nestor, să o cucerească de la cele câteva triburi care o mai ocupau încă” (Gh. I. Brătianu, 1935, p. 58-59).

Ilie Bărbulescu

Românii faţă de Sârbi şi Bulgari, mai ales cu privire la Chestia macedo-română”. Ilie Bărbulescu[30] a fost un bun cunoscător al problematicii complexe a Balcanilor, într-o perioadă de profunde prefaceri şi de dezvoltare a unor crize social-politice alimentate de luptele naţionale pentru moştenirea care se prefigura din dezmembrarea Turciei Europene. La nivel de individ Ilie Bărbulescu sesizase două acţiuni care duceau la dezvoltarea şi prezervarea personalităţii, o acţiune pozitivă care implica dezvoltarea şi bunăstarea fizică, morală şi intelectuală, şi o acţiune negativă care prevedea ocrotirea lucrărilor celei pozitive şi neutralizarea acţiunilor altor indivizi care ar fi încercat să zădărnicească acţiunile pozitive individuale.

Această teorie este extrapolată şi la nivel de stat/ popor. Astfel, statul, printr-o acţiune pozitivă „caută să stăpânească şi să utilizeze forţele fizice, chimice şi alte elemente morale ale naturii înconjurătoare sau mai îndepărtate”. Prin acţiunea negativă statul „caută să ocrotească lucrarea celei pozitive, iar pe de altă parte să cunoască şi să pareze, să neutralizeze şi să zădărnicească la vreme tendinţele izvorâte din idei şi sentimente potrivnice dezvoltării lor individuale şi unitare – tendinţe ale

[30] Studii universitare: Bucureşti, Zagreb, Praga, Leipzig, Berlin, Viena; 1895 licenţiat în istorie la Universitatea Bucureşti; 1899 doctor în litere (slavistică), Agram (Zagreb); 1900-1905 Subdirector al Arhivelor Statului; 1 octombrie 1905 profesor suplinitor de Slavistică la Universitatea din Iaşi; 1 aprilie 1906 profesor agregat; 1 noiembrie 1909 profesor titular; 1 martie 1918 –1919 decan; 1 iulie 1930 – 1 iulie 1932 decan; Titluri: membru corespondent al Academiei Române, al Academiei Regale de Ştiinţe din Belgrad, de onoare al Asociaţiei Sârbeşti de Presă din Belgrad, al Societăţii Elleno-latină din Roma, al Societăţii Cehe de Ştiinţe din Praga, al Institutului Slav din Praga; senator şi deputat. Coordonator la „Revista din Iaşi”, „Revista pentru arhivă, istorie şi filologie”, „Arhiva”.
Opera: *Fonetica cirilske azbuke u pisanja rumunjs Koga jezika XVI I XVII vijeka u svezi sa srpsko – slavenskim, bulgarsko-slavenskim I rumunsko-slavenskim,* Zagreb, 1899; *Cercetări istorico-filologice,* Bucureşti, 1900; *Studii privitoare la limba şi istoria Românilor,* 1902; *Pagini din moralitatea noastră universitară, urmate de un răspuns d-lui I. Bogdan,* 1902; *Vechile relaţii ale Principatelor române cu Croaţia,* 1903; *Fonetica alfabetului ciliric în textele române din veacul XVI şi XVII …*, 1904; *Românii faţă de Sârbi şi Bulgari, mai ales cu privire la Chestia macedo-română,* 1905; *Memoriu de studii, titluri şi publicaţii,* 1905; *Probemele capitale ale Slavisticei la Români, Iaşi, 1906; Relation des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie,* Iaşi, 1912, retipărită la editura Domino, Bucuresti, 1999; *Despre importanţa filologiei române,* Belgrad, 1926; *Curente literare la Români,* Bucureşti, 1928*; Individualitatea limbii române,* 1929; *Istoria literaturii şi gramatica limbii bulgare,* Iaşi, 1930; *Câteva pagini de Istorie Contemporană,* Iaşi, 1931.

altor state şi altor popoare, dimprejur mai ales". Pentru ocrotirea acţiunii pozitive a statului român trebuie avut permanent în vedere acţiunile negative care constau în „cunoaştere şi neutralizare sau zădărnicire a tendinţelor potrivnice existenţii noastre politico-naţionale ale neamurilor şi statelor dimprejur mai ales: Maghiarii, Ruşii, Bulgarii şi Sârbii".

Lucrarea cuprinde trei părţi: 1. Lupta actuală dintre Sârbi şi Bulgari şi rolul României şi Macedo-Românilor faţă de dânşii în Macedonia; 2. Relaţiile Principatelor Române cu Sârbii şi Bulgarii din veacul XIV-XVII; 3. Importanţa limbilor bulgară şi sârbă în universităţile şi şcolile noastre militare.

Ilie Bărbulescu este unul din primii cercetători care face o analiză geopolitică privind implicarea politicii româneşti în problematica naţionalităţilor din Balcani, această politică fiind corelată cu recunoaşterea drepturilor socio-politice ale aromânilor. Principala problemă o constituia teritoriul Macedoniei aflat în acel moment în Imperiul otoman, dar revendicat atât de bulgari cât şi de sârbi. El demonstrează că statul român trebuie să fie favorabil poporului sârb în lupta pentru teritoriul macedonean, bazându-se în acest sens pe puternicele legături istorice şi culturale dintre români şi sârbi.

Principalele idei care răzbat din analiza lui Ilie Bărbulescu: 1. Slavii din Macedonia nu sunt bulgari, aşa cum afirma propaganda bulgară, ci sârbi. Este făcută o analiză istorică a conflictului sârbo/bulgar pentru Macedonia; 2. Limba macedoneană slavă este mai apropiată de cea sârbă, decât de bulgară. Se face o analiză a relaţiei limbii macedonene în raport cu sârba şi bulgara; 3. Bulgarismul a fost foarte slab reprezentat în cultura şi starea socială din Principatele Române, sârbismul fiind însă „predomnitor", prin marele curent de emigraţie al sârbilor în Principate. Influenţa slavă este de fapt sârbă; 4. Politica românească în Balcani trebuie să fie favorabilă sârbilor, deoarece bulgarii revendicau Dobrogea, în această politică intrând şi acţiunea aromânilor pentru renaşterea naţională.

Trezirea conştiinţei naţionale a popoarelor care făceau parte din Imperiul Otoman a fost, este de acord şi Ilie Bărbulescu, efect al ecoului revoluţiei franceze. „Cunoscut e că în mozaicul de popoare: elene de o parte, iară de alta latine, (în cari putem enumera nu numai pe Macedo-Români ci şi pe fraţii lor de sânge Albanezii), precum şi slave în care intră Sârbii şi Bulgarii, - cunoscut e, zic, că în acest mozaic de popoare cari alcătuiesc, dimpreună cu Turcii, provincia semilunei Macedonia, nu existau, înainte de sfârşitul celui de-al XVIII veac sau mai bine de începutul celui al XIX, lupte pe tema naţionalităţilor; ci toţi aceia, învăluiţi în marama neguroasă a pravoslaviei greceşti, chiar dacă în casele lor vorbeau limba neamului din care se trăgeau, în suflete însă nu aveau o conştiinţă clară, ba de cele mai multe ori nici n-aveau o altă conştiinţă naţională de cât pe aceea că sunt Greci" (p. 6).

Ideile iluministe au dus la trezirea conştiinţei etnice a bulgarilor (o conştiinţă etnică a apartenenţei la neamul slav, încurajată şi de ideile panslaviste ale Rusiei). La 1871 biserica bulgară este declarată Exarhat, intrând în conflict cu Patriarhia greacă din Constantinopol. Prin biserică şi şcoală propaganda bulgară încearcă să-şi întindă influenţa în Macedonia la „o populaţie a cărei conştiinţă slavă era cu totul vagă şi confuză". Aici s-au ciocnit interesele grecilor, bulgarilor şi sârbilor, dar dacă grecii erau relativ uşor de combătut, sârbii au devenit duşmanii neîmpăcaţi ai bulgarilor deoarece îşi revendicau acelaşi teritoriu şi, mai ales, aceeaşi populaţie – 1 milion de slavi. „Dar tocmai aci, în aceste tendinţe opuse exercitate asupra aceleaşi populaţii macedonene, începe lupta dintre Bulgari şi Sârbi pe tema naţionalistă; căci şi unii şi ceilalţi vor aceeaşi Macedonie şi unii şi ceilalţi pretind că e de neamul lor aceeaşi populaţie slavă de acolo". (p. 8).

Ilie Bărbulescu abordează trei direcţii de cercetare a luptei bulgarilor cu sârbii, întemeiate pe mişcarea intelectuală şi sufletească a lor şi nu pe propaganda şi presa occidentală: „a) Dacă lupta dusă de Sârbi împotriva Bulgarilor în Macedonia n-are dreptate la temelie, ci e numai o luptă stăruită şi hrănită de ambiţia vanitoasă a celor dintâiu de a juca un rol, - cum am văzut că se crede şi la noi; b) Dacă se poate susţine cu temei şi indiscutabil că în vremile trecute Macedonia a fost locuită statornic şi preponderată de Bulgari iar nu de Sărbi, cum se crede la noi; c) Dacă se poate susţine cu temei şi indiscutabil că astăzi populaţia slavă statornică şi preponderantă la număr din Macedonia e bulgară iar nu sârbească, cum am văzut că se crede şi la noi" (p. 11-12).

Acest război identitar sârbo/bulgar este analizat din punct de vedere istoric şi filologic dar şi cu implicaţii geopolitice pentru respectivele popoare, cât şi pentru statul român. Idealul sârbesc îl reprezenta ieşirea la mare. „Acesta e rostul mişcării sârbeşti în Macedonia, iar nu acela pe care îl gândim noi după cele spuse de Bulgari în occident". Această idee era surprinsă şi de istoricul Nicolae Iorga[31]. Pentru a argumenta acest aspect geopolitic, de maximă necesitate pentru sârbi, Ilie Bărbulescu se sprijină pe lucrările unor importanţi reprezentanţi ai culturii sârbeşti din acea vreme. Vom relua aceste teorii din războiul propagandistic sârbo/bulgar pentru că, ideile rămân actuale, prin marea criză care a străbătut spaţiul Yugoslaviei după 1990, prin dezintegrarea şi luptele pentru independenţă naţională a popoarelor aparţinând acestuia. Este interesantă şi noua poziţie ideologică a grupărilor şi oficialilor bulgari privind zonele învecinate Bulgariei: „ţinuturile occidentale" din Serbia şi Muntenegru, Macedonia egeeană şi Tracia occidentală, Macedonia vardariană (FYROM), zona Adrianopol din Turcia şi Dobrogea.[32]

S. Simici (redactor şef al propagandei sârbeşti din ministerul de externe de la Belgrad) spunea[33]: „Mărturisesc că îi e greu poporului bulgar să fie lipsit de un milion de <<element slav>> în Macedonia; dar susţinem că Sârbiei i-ar veni şi mai greu aceasta, fiindcă ea e mai slabă decât Bulgaria, atât ca teritoriu cât şi prin populaţia ce o are. Presată dinspre miază-noapte şi apus de ţinuturile în cari domneşte Austria, şi neavând, precum are Bulgaria, ieşire la mare şi alte pieţe pentru productele sale, Sârbia e osândită nu numai să fie vasală Austro-Ungariei în privinţa economică, ci ca, economiceşte săpată, să piardă şi neatârnarea-i politică, dacă nu izbuteşte la vreme să se scape de aceste strânsori cu ieşirea la mare. De câtă pagubă ne e nouă Sârbilor atârnarea de pieţele Austro-Ungare, mărturie vorbitoare ne sunt urmările acelor neîncetate sâcâeli cu cari ne munceşte Austro-Ungaria, îndată ce nu-i place ceva în Sârbia. Pe câtă vreme astfel e situaţia în Sârbia astăzi, când e încă Turcia stăpână părţii de miază-zi a Peninsulei Balcanice, ce s-ar alege de ea când s-ar încuiba Austro-Ungaria şi acolo. Iar aceasta la acest lucru ţinteşte, lucrând serios şi foarte circumspect. Şi dacă, va isbuti în cazul când va sosi lichidarea Turciei, să-şi asigure ieşirea la marea Egee, atunci Sârbia e „nimicită"." Scriitorul Pavle Orlovici[34]: „Sârbia e despărţită de regiunile apusene sârbeşti printr-un zid chinezesc. Dacă se izbuteşte ca să fie despărţită şi de Macedonia prin puternicul strat albanezesc, atunci sârbimea a pierdut nădejdea în viitorul său naţional, iar Sârbia şi-a pierdut prima condiţie pentru existenţa sa politică". Milan I. Andonovici, profesor de geografie la Universitatea din Belgrad[35]: „chestia celor trei vilaete (Cosovo, Monastir, Salonic) sau chiar a Macedoniei e o chestie de viaţă şi de moarte pentru Sârbi, fiindcă Sârbia aşa cum a făcut-o Congresul de la Berlin, e singura ţară din Europa, care n-are ieşire la mare, - şi, fără această ieşire, mai întâi de toate nu poate fi libertate, nu poate fi independenţă."

Idealul naţional bulgăresc – fundamentare şi circumscriere. Idealul bulgăresc se fundamentează în graniţele stabilite la San-Stefano în 1878. După războiul ruso-turc (1977-1978) se acorda, prin pacea de la San Stefano, Bulgariei un teritoriu care cuprindea de la Dunăre, Tracia, Macedonia Vardariană, parte din Serbia. În art. 5 se prevedea independenţa României. După câteva luni, prin congresul de la Berlin (iunie-iulie 1878), în care Bismark reuşeşte să stăvilescă expansiunea Rusiei (prin crearea unei Bulgarii mari) în Balcani, Bulgariei i s-a recunoscut independenţa şi un teritoriu mai mic, astfel că, de atunci, Bulgaria a devenit o ţară iredentistă, care a urmărit permanent momente istorice favorabile creării Bulgariei Mari. Serbia şi Muntenegru devin independente. României i se ia Basarabia (cu tot

[31] a se vedea lucrările lui N. Iorga – „Ce înseamnă popoare balcanice" şi „Români şi slavi. Români şi unguri"
[32] a se vedea în acest sens excelentul articol al lui Constantin Iordan, *„Interesul naţional" în Bulgaria actuală: politică şi istoriografie,* din revista Institutului de Studii Sud-Est Europene, Sud-Estul şi Contextul European, Buletin IX, 1998, p. 149-167
[33] S. Simici, „*Sârbia, Bulgaria şi chestia albaneză*" („Srbija, Bulgarska i Arbanasco pitanje", în revista „Srpski knjizevni Glasnik", 16 ianuarie 1903, Belgrad), citat de I. B. p. 14-15
[34] Pavle Orlovici, „*Pitanje o Staroj Srbiji*" (Chestia despre vechia Sârbie), în revista „Srpski Knjizevni Glasnik", 16 august 1901, p. 273, citat de I. B. p. 15
[35] *Carte ethnographique serbe avec les limites meridionales*, 1903, Belgrad, p. 83, citat de I. B. p. 15-16

protestul lui I. Brătianu şi M. Kogălniceanu) şi i se atribuie Dobrogea (art. 45). În războaiele balcanice, în primul război mondial ca şi în al doilea război mondial, Bulgaria a avut alianţe care ar fi permis extinderea teritorială în dauna vecinilor săi. Dar să vedem cum argumentau propagandiştii bulgari necesitatea acestor extinderi teritoriale: V. Canciov, inspector al şcolilor exarhatului bulgar din Turcia[36]: „Fără de Macedonia nu e cu putinţă să se dezvolte un stat bulgar independent şi de sine stătător în privinţa politică, sufletească şi economică, fiindcă i-ar lipsi forţele trebuincioase, teritoriul trebuincios, şi bună-starea trebuitoare. Dacă se va lua micului popor bulgar un milion de Bulgari în Macedonia, atunci el va rămâne prea slab chiar şi faţă de popoarele împrejmuitoare care îl vor presa întotdeauna. Dacă statul bulgar nu va eşi la marea Egee, va fi condamnat să rămână, în privinţa economică, vasal Ţarigradului, Mării Negre şi Dunării… Cât timp va exista Turcia în Peninsula Balcanică, nu vor fi mari pericole pentru Bulgaria. Dar când cel mai din urmă ceas al existenţii Statului Turcesc în Europa va suna, atunci Bulgaria va pieri, dacă nu va izbuti să iasă la golful Salonic. Puterile, cari vor pune mâna pe Macedonia şi Ţarigrad, vor stăpâni şi la Ril şi în Balcani”.

Poziţia lui Ilie Bărbulescu era net favorabilă sârbilor: „Bulgaria dar are plămâni pentru respirare, pe când Sârbia n-are şi trebuie să-şi caute. De aceea, din punctul de vedere al vieţii pe care în mod firesc trebuie să şi-o asigure statul ca orice altă individualitate de pe lume, lupta Sârbilor din Macedonia nu e izvorâtă din ambiţie vanitoasă, ci din «necesitate de a trăi»; pe când acea a Bulgarilor e tocmai rezultatul unei vanităţi de mărire pe care le-a inspirat-o tratatul de la San-Stefano; e o vanitate aceasta, fiindcă statele, cele mici mai ales, merg spornic înainte şi trăiesc prin o lucrare statornică intensivă dar nici de cum extensivă”. (p. 17-18).

Lupta dintre bulgari şi sârbi pe temeiul istoric, fără o fundamentare serioasă însă. Reprezentanţi sârbi: Vuk Karagici[37] – în tipăriturile făcute de Bojidar Vukovici la Veneţia în sec. XVI se afirma că acesta ar fi un sârb din părţile Macedoniei; abatele veneţian Mauro Orbini a scris „Il regno de gli Slavi”, 1601, Pasaro, în care declara că Macedonia era sârbească. Poetul Gundulici, sec. XVI, scria poemul Osman, unde spunea că Macedonia e ţară sârbească. Iovan Cvijici[38], profesor la Univ. din Belgrad, afirma că în sec. XVI-XVIII tot teritoriul Vechii Sârbii şi al Macedoniei până la Scopie (Uskub) era numit Sârbia în diferite hărţi: harta lui Merkator (1554), harta geografului italian Giac. Gastaldi (1566), harta lui F. Bertelli (1565), harta lui Coronelli (1681). S. Simici: „năvala Turcilor produse (în sec. XIV) o mare ruptură în întreaga Peninsulă Balcanică. Aproape un veac întreg se dă înspăimântătoare lupte între Turci şi Creştini… şi între creştini primul cuvânt îl au Sârbii, fiindcă numai ei se văd în acele spăimântătoare lupte contra Turcilor în anii 1371-1389-1459. La Mariţa fu distrusă întâia mare încercare a Sârbilor de a stăvili năvala Turcilor; la Cosovo Sârbii au împărţit cu Turcii duelul hotărâtor care determină soarta peninsulei… Timpul lui Ştefan Lazarovici şi al lui George Brancovici e plin de evenimente de un tragic avânt cari, păstrate în simţirea Macedonenilor ca cele mai iubite amintiri, au format conţinutul tradiţiilor lor, au format sufletul lor naţional. Aceasta e epoca epică despre care şi în poezia Macedonenilor s-au păstrat cele mai scumpe aduceri aminte. Crăişorul Marcu e eroul iubit al Macedonenilor ca şi al Sârbilor din părţile nordice; în cântecele lor Cosovo are aceeaşi însemnare ca şi într-ale noastre. Eroii principali şi evenimentele cântate de noi în cântecele noastre naţionale sunt de asemeni subiectul cântecelor cu cari se însufleţesc Macedonenii”. (I.B. p. 25-26).

Reprezentanţi bulgari: M. Drinov – se bazează pe izvoare vechi: Iacov Traicov, a tipărit în anul 1560 Psaltirea la Veneţia, spunea că este din părţile Macedoniei; împăratul Ioan Asan, socotit de istoriografia bulgară ca bulgar, este numit Macedoneanul. Ofeikov – ţarul Duşan, într-o scrisoare către dogele Veneţiei Andrei Dandolo, la 1345, se intitula „Bulgariae imperii partis non modice particeps”. Kanciov – în sec. IX poporul bulgar din Macedonia întemeiază centrul cultural al Ohridei; în sec. X

[36] Srpski Knjiz Glasnik, 16 iunie 1903, p. 288, citat de I. B. p. 16-17
[37] în „Primjeri srpsko – slovenskog jezika, p. 14, citat de I. B., p. 24
[38] Iovan Cvijici, „*Geografski polozaj Makedonije I Stare Srbije*”, în „Srpski Knjizevni Glasnik, 1 februarie 1904, p. 203, apud I. B. p. 25

Ohrida reprezintă centrul politic al statului bulgar. Deci bulgarii sunt anterior sârbilor în Macedonia, iar sârbii doar au cucerit prin Ţarul Duşan (1327-1355) şi au stăpânit această provincie prin Crăişorul Marcu şi alţi voevozi mai mici. Turcii sunt cei care colonizează această provincie cu albanezi. În urma sârbilor au rămas doar mănăstirile şi organizarea bisericească, de aici şi sârbismele care mai persistă în limba macedoneană. A.Teodorov, critic literar, specializat în literatura veche bulgară[39]: „principalul erou, în cântecele bulgare eroice e Crăişorul Marcu; acesta e cunoscut stăpânitor al Macedoniei apusene în secolul al XIV, între Vardar şi plaiurile albaneze cu capitala la Prilep; … el e un erou în general bulgăresc. Cântecele bulgare l-au dat pe Marcu şi poeziei naţionale sârbeşti".

Chestiunea aromânească în perioada interbelică

După primul război mondial, noile state naţionale constituite, Albania, Iugoslavia şi Bulgaria, sunt cele care se opun funcţionării şcolilor şi bisericilor româneşti. Autorităţile din Iugoslavia desfiinţează şcolile şi bisericile aromâneşti din Macedonia. Trebuie spus că nici românii (vlahii, rumânii) din valea Timocului şi Moravei nu sunt recunoscuţi de autorităţile sârbe ca minoritari români. Drepturi culturale nu se acordă decât celor din Banatul sârbesc, această situaţie întâlnindu-se şi astăzi. Fără a face nici o legătură cu actuala situaţie din Iugoslavia, trebuie să specificăm faptul că autorităţile sârbeşti au dus timp de 80 de ani o politică de asimilare forţată a românilor, cu excepţia celor din Banatul sârbesc. Pentru aceasta sunt edificatoare următoarele citate: „Cu acest procedeu neobişnuit de arbitrar, Iugoslavia s-a făcut vinovată de cea mai grozavă intoleranţă faţă de minoritatea macedoneană" (Th. Capidan 1927, p. 248). „Belgradul s-a arătat a fi cel mai aprig adversar al cauzei şcolare româneşti, într-o zonă în care fusese în 1912 o intensă activitate şcolară" (Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea 1997, p. 38). „Orice intervenţie făcută de biserică la bulgari a rămas fără răspuns. Urmarea a fost înăsprirea asupririlor. La fel s-a întâmplat şi cu fostul stat iugoslav ori de câte ori s-a intervenit în favoarea acestor români, începând de prin anul 1920".[40]

Asemănător s-a procedat şi în Albania, după 1920 şcolile şi bisericile româneşti fiind desfiinţate. Au rămas trei şcoli (Corcea, Pleasa şi Şipsca) şi două biserici (Elbasan şi Corcea) în anul 1925, iar în 1930 şcoala din Pleasa era şi ea închisă. Acestea erau finanţate de statul român. În anul 1933 şcolile particulare erau interzise prin Constituţie (Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea 1997, p. 42-43), iar în 1935 au fost înfiinţate şapte şcoli de stat cu predare în limba română, finanţate de statul albanez (Coriţa, Disniţa, Moscopole, Nicea, Şipsca, Lunca, Grabovo) şi şase biserici (Elbasan, Nicea, Lunca, Pleasa, Grabovo, Şipsca). Şcolile româneşti au dispărut după 1940.

În Bulgaria au funcţionat până în anul 1941 două şcoli româneşti (la Sofia şi Giumaia) şi şapte biserici, cu toate că statul român permitea funcţionarea unui număr superior de şcoli bulgăreşti în România. În Grecia funcţionau, în anul 1935, 25 şcoli primare şi patru secundare, cu predare în limba română, finanţate de statul român. La acestea se adăuga şcoala superioară de comerţ de la Salonic, o şcoală superioară de fete şi un liceu la Grebena, un gimnaziu mixt la Ianina şi 11 biserici.[41]

În anul 1941 existau 29 şcoli primare şi patru secundare în Grecia, cinci şcoli în Albania şi o şcoală în Bulgaria. Acestea erau finanţate de statul român. Au fost închise datorită războiului.

Prezentăm în continuare sumele alocate de Guvernul Român pentru funcţionarea şcolilor şi bisericilor româneşti din Balcani.

---

39 „Literatura bulgară", Bălbarska Literatura, Plovdiv, 1896, p. 36, apud I. Bărbulescu, p. 23

40 Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea 1997, nota 152, p. 330, din Memoriu al patriarhului României, Nicodim, în numele sfântului Sinod, către mareşalul Antonescu despre situaţia românilor din Peninsula Balcanică, 17 decembrie 1942.

41 Idem, nota 139, p. 298, extras din „*Românii de peste hotare*", 21 martie 1935, de Mihai A. Blenche, Ministerul afacerilor externe.

Anul	Suma alocată din buget	Ministrul de Instrucţie
1864	14.000	D. Bolintineanu
1878	21.000	G. Chiţu, I Brătianu
1879	32.000	G. Cantili
1881	72.000	V. Conta
1882	80.000	V. Ureche
1886	144.000	D. Sturza
1890	180.000	T. Maiorescu, Dem. Teodorescu, P. Poni
1891	250.000	T. Ionescu
1892	450.000	T. Ionescu
1893	525.000	T. Ionescu
1899	725.000	T. Ionescu
1901	300.000	C.C. Arion
1903	935.000	Spiru Haret
1904	400.000	Spiru Haret
1905	600.000	M. Vlădescu
1914	815.000	Ministerul de Externe
1921	7.101.732	Gh. Mironescu, T. Ionescu
1922	8.527.347	C. Angelescu
1924	25.878.659	C. Angelescu
1927	32.199.268	C. Angelescu
1929	35.345.529	N. Costăchescu
1930	30.975.503	N. Costăchescu
1931	26.818.500	N. Costăchescu
1932	21.215.010	N. Iorga
1933	21.000.000	D. Gusti
1939[42]	13.796.000	

Sursa - V. Diamandi Aminceanu 1938, p. 162-163

O mare parte dintre aceste şcoli au fost distruse în timpul celui de-al doilea război mondial. În anul 1945 exista un număr de 30 de şcoli din Grecia, aşa cum reiese din tabelul cuprinzând şcolile primare şi secundare din 1945/1946 (Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea 1997, nota 154, p. 335-336). La data de 21 februarie 1946, guvernul elen dispunea la închiderea şcolilor româneşti din Grecia şi expulzarea profesorilor români din această ţară.[43] Ana Pauker, ministru de externe în 1948, a desfiinţat şcolile şi bisericile româneşti din Balcani, renunţând la localurile acestora şi la tot materialul auxiliar. Este anul în care dosarul chestiunii aromâneşti este clasat. Intervenţiile în favoarea aromânilor s-au realizat pe canale particulare, la iniţiativa unor aromâni aflaţi în străinătate. Oficial, statul român nu a mai intervenit în legătură cu această chestiune până la revoluţia din 1989.

Colonizarea Cadrilaterului

Constantin Noe, unul dintre meglenii entuziasmaţi de gândul colonizării în Cadrilater a aromânilor confruntaţi cu greutăţi deosebite în Grecia interbelică, a făcut un excelent rezumat în revista „Sociologie Românească" (Constantin Noe 1938, p. 119-159) al acţiunilor întreprinse în această direcţie

[42] Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea 1997, p. 42-43
[43] Idem, nota 158, a ministrului educaţiei şi învăţământului Ştefan Voitec, către ministrul afacerilor străine Gh. Tătărăscu, p. 343-344.

de aromânii aflați în țară și de cei care doreau să emigreze. Datorită faptului că România a fost nevoită să cedeze Cadrilaterul Bulgariei în anul 1940, stabilindu-se convenția schimbului de populație între Bulgaria și România, considerăm că modalitatea în care s-a realizat colonizarea Cadrilaterului este relevantă pentru a arăta drama aromânilor emigranți pe un teritoriu pe care-l credeau al țării lor și pe care l-au stăpânit mai puțin de 15 ani.

După 1878, cu toate că România a avut o contribuție decisivă la desfășurarea războiului ruso-turc, stăpânirea bulgară a dus o politică de asimilare etnică pentru românii aflați pe teritoriul Bulgariei. Populația românească se afla într-o stare de inferioritate față de populația bulgară și turcă. (Constantin Noe 1938, p. 120)

Pentru a înțelege cum s-a realizat colonizarea Dobrogei trebuie făcut un scurt istoric. Cadrilaterul a intrat în componența Regatului României după războiul balcanic din 1913. La 1 aprilie 1914 s-a adoptat „Legea pentru organizarea Dobrogei Noi", rămasă fără urmări datorită izbucnirii războiului. La 15 decembrie 1918 se adoptă „Legea pentru Expropriere și Împroprietărire" (reforma agrară), fără nici o diferențiere de natură etnică.

Dar legea care aduce unele prevederi în vederea unor eventuale colonizări în Cadrilater este „Legea de modificare a unor dispozițiuni din cap. VI al legii de la 1 aprilie 1914 pentru organizarea Dobrogei Noi", publicată în Monitorul Oficial nr. 89, din 22 aprilie 1924.

Cum s-a ajuns la colonizarea cu aromâni a Cadrilaterului? Care au fost cauzele? Cine a avut inițiativa? Trebuie spus că alături de aromâni au fost colonizați și regățeni.

După Pacea de la București din 1913 s-a încercat uniformizarea etnică a statelor balcanice prin schimbul de populație. Primul tratat s-a realizat între Turcia și Bulgaria (29 septembrie 1913). Se prevedea schimbul de populație de la granițe pe o adâncime de 15 km de o parte și de alta. Convenția de la Neuilly (27 noiembrie 1919) între Bulgaria și Grecia (C. Noe apud., C. Evelpidis, „*Les Etats Balcanique*", Paris, 1930) duce la schimbul dintre 50000 de greci și 70000 de bulgari, iar Convenția de la Lausanne (20 ianuarie 1923) privind schimbul de populație dintre Turcia și Grecia are consecințe din cele mai importante asupra aromânilor din Grecia. Grecia a primit aproximativ 1200000 de etnici „greci" din Turcia. O parte importantă a acestora a fost instalată în Macedonia și Tracia, mărind astfel brusc densitatea zonelor locuite. Această presiune demografică nemaiîntâlnită de la năvălirile barbare a avut consecințe negative din punct de vedere economic și social asupra populației aromânești. Această populație adusă în Grecia a fost împroprietărită.

Au apărut conflicte locale între populația aromânească și cea grecească. S-a dezvoltat curentul pro-românesc. Cei care împărtășeau idei naționale românești au fost supuși unor violente acte de presiune din partea autorităților grecești. Au avut loc, spune C. Noe, numeroase procese, întemnițări, atacuri ale bandelor grecești, crime.

Aceste acte de intimidare au dus la o refervescență națională a tuturor etniilor care trăiau în Grecia, astfel că aromânii au aderat și ei la ideea unei eventuale emigrări în „patria mamă". Au existat trei centre mai importante care au încurajat această idee: Meglenie, Veria și Vodena. Ideea emigrării aromânilor în Cadrilater este consecința extraordinarei presiuni numerice la care a fost supusă populația românească din Grecia.

Ideea migrării spre România s-a format în 1921-1923 sub presiunea noilor veniți în Grecia. Românii macedoneni au început să se intereseze de starea de lucruri din România, să chestioneze rudele care se aflau în țară. După semnarea tratatului de la Lausanne, în luna martie 1923 un grup de români s-a adresat revizorului școlilor române din Macedonia, cerându-i să intervină pe lângă guvernul român și să se intereseze dacă există posibilitatea emigrării în țară. În aceiași lună s-a trimis o scrisoare guvernului român și oficialităților din țară.[44]

[44] Memoriul prezentat ministrului Al. Constantinescu: „Domnule Ministru, Sosit de curând din Macedonia, unde am urmărit deaproape starea de lucruri și situația românilor de acolo și unde am păstrat întotdeauna contact cu toți fruntașii ținuturilor aromânești; cunoscând în același timp situația Greciei, Serbiei, Bulgariei și României, precum

şi transformările lor din ultimii ani, subsemnatul, fiu al bătrânului Toli Hagigogu, care, ca conducător al districtului Verria şi-a pus în joc viaţa şi averea pentru cauza Românească – nu exagerez când cred că vă vorbesc în perfectă cunoştinţă de cauză, în numele poporului Român din Macedonia. în numele acestui popor, mă adresez Ţărei Mume, României, prin d-voastră, Domnule Ministru, unul din cei mai demni conducători ai ei, sperând a vă convinge de starea lucrurilor şi, odată D-voastră convins, ştiu că totul va fi salvat, spre binele Ţării şi al compatrioţilor mei. Voi începe prin a vă arăta situaţia actuală a Românilor în Macedonia.

Afară de Românii din Pind, cari constituesc o masă mai compactă de 40-50 sate a câte 100-1000 familii, ceilalţi Români din districtele Veriei, Caterina, Vodena, Meglenia, etc., formează grupe de 15.000-25.000 suflete, înconjuraţi şi înnecaţi între grupe de 3-400.000 de greci. După statisticile făcute în Macedonia în ulţimii ani, s-a constatat că Aromânii sunt foarte prolifici şi la fiecare 25 ani numărul lor se dublează. Tot surplusul acesta de populaţie, noi îl pierdem însă, căci el e nevoit să se reverse în oraşe, alimentând astfel cu energii noi poporul grec şi în mai mică măsură pe Sârbi şi Bulgari. În marile centre greceşti, se va găsi întotdeauna, mai ales în clasa industrială şi comercială, un mare număr de Aromâni, în familiile cărora însă, abia bătrânii mai vorbesc aromâneşte…

Şi situaţia aceasta durează de secole, domnule Ministru. Gândiţi-vă la comoara de suflet şi energie care s-a revărsat din aceşti munţi să alimenteze statele străine şi să le dea eroii cu care ei se mândresc, şi pe care noi îi ştim că au fost de ai noştri…

Războiul a îngreunat şi mai mult situaţia Aromânilor. Azi ei nu se mai pot menţine în Macedonia nici cât se menţineau până acum; aceasta din cauza sistematicii constrângeri a Grecilor, care caută cu orice preţ să-şi naţionalizeze solul. Iată cum au procedat aceştia: Statul Grec, prin tratatul de la Lousanne a scăpat întâi de Turci. Atunci s-a îndreptat în contra Bulgarilor. A stabilit în fiecare sat bulgăresc familii de refugiaţi Greci din asia Mică, care, sprijiniţi de guvern, prin greutăţile ce le făceau Bulgarilor, I-au silit pe aceştia să emigreze în masă. Acum Statul grec îşi îndreaptă privirile asupra elementului Aromânesc…

Terenul Macedoniei aparţinea mai tot beylor turci, care dădeau moşiile lor în exploatare elementelor creştine, printre care şi Aromânii. Toate aceste moşii, prin tratatul de la Lousanne, au trecut în posesia Statului grec, care le dă în stăpânire definitivă exclusiv refugiaţilor greci. Iar în ce priveşte comercianţii aromâni, ei sunt distruşi de comercianţii Greci, veniţi în număr mare din Constantinopol şi Asia Mică, şi pe care guvernul îi sprijină prin bănci şi alte înlesniri. Prin urmare, Aromânii sunt în scurt timp meniţi pieirii, şi naţionaliceşte şi economiceşte.

Ţara Românească trebuie să scape de o plagă dureroasă cauzată de elementele străine din Dobrogea, precum şi de enervările pricinuite de repetatele incursiuni ale comitagiilor bulgari. Românii din Macedonia, fiind în situaţia sus-zisă, formează, tocmai azi, elementul care poate salva Dobrogea, salvându-se pe sine. Transplantarea elementului aromânesc şi sprijinirea lui în Cadrilater va aduce în scurt timp, romanizarea completă a Dobrogei. Acela care ţine în mână salvarea populaţiei româneşti din Macedonia şi siguranţa unei provincii a Ţării Româneşti şi prin acesata şi viitorul acestei ţări, sunteţi d-voastră…

Pentru cei care cunosc situaţia din Macedonia, precum şi curentele pornite acolo nu există decât o singură soluţie: Mutarea aromânilor în Dobrogea. Şi acesta ar fi posibil în modul următor: Statul să asigure printr-o lege o întindere de pământ, plătibilă în rate lungi, fiecărei familii care ar veni din Macedonia. Banca Naţională a României să facă un împrumut amortizat în 30-40 de ani, cu dobândă mică, ca să se avanseze credite şi materialele necesare refugiaţilor veniţi, pentru a putea înjgheba gospodăriile. România ar pune la dispoziţie terenurile disponibile…

În scurt timp şi pe nesimţite Dobrogea va fi pur românească. Odată începutul făcut, chiar dacă mai târziu numărul emigranţilor s-ar mări, ei se vor întinde singuri în Basarabia şi în marile centre comerciale, fără susţinerea Statului, unde prin recunoscutele lor aptitudini comerciale vor înlocui multe elemente străine, contribuind astfel la naţionalizarea şi extinderea comerţului român, mai laes că pieţele orientale le sunt cunoscute lor.

E de dorit, domnule ministru, ca primele colonizări să se efectueze în cele mai bune condiţiuni, care numai aşa ele vor putea să continue şi să ajungă la bun sfârşit.

Dacă însă credeţi că sunt obstacole prea grele la îndeplinirea acestui proiect, vă stau la dispoziţie pentru a vă da toate lămuririle necesare asupra modului cum s-a procedat în Grecia şi Serbia.

V-am redat situaţia în linii generale, fără să intru în amănunte, dorind a câştiga mai întâi principiul.

Domnule Ministru, dacă toate acestea se vor aduce la îndeplinire – nu e o imposibilitate, nu e un vis, e o realitate văzută de mine în alte State – Ţara întreagă vă va fi recunoscătoare, iar pentru noi Macedonenii veţi fi un Mântuitor.

Mulţumindu-vă pentru bunăvoinţa ce aţi avut, etc.

La 30 noiembrie 1924 s-a ținut la Veria un congres care a avut 400 de reprezentanți, care a tratat problema emigrării. Ca răspuns la desele solicitări din partea aromânilor s-a constituit un comitet (3 ianuarie 1925) cu scopul ajutorării imigrării.

Au emigrat atât aromâni din Grecia cât şi din Albania, Bulgaria şi Yugoslavia. Ei au fost aşezați în județele Durostor şi Caliacra. La începutul anului 1925, în Caliacra au fost aduse 1943 de familii de macedoneni, iar în Durostor 3003. După anul 1933 colonizarea s-a oprit. Socotim deci un număr de 4946 de familii. Luând o medie de 5 persoane la fiecare gospodărie, putem considera aproximativ 25000 de aromâni veniți în Cadrilater în anii 1925-1933.

Megleno-românii

> *„Graiul mijlocitor între aceste două dialecte (daco-român şi aromân n.n.) a fost cel vorbit odinioară de Românii din Hemos şi în genere în nordul peninsulei balcanice; acesta nu pare a fi deosebit de cel daco-român decât prin elementele împrumutate în decursul vremii de la românismul din Pind. Reprezentantul lui e astăzi aşa numitul dialect megleno-român, adică a Românilor din Meglenia, un ținut din apusul Rodopei, în Macedonia”* (George Murnu, 1913, p. 209-210)

Megleno-românii (vlaşii) provin din ținutul Meglen (tk. Caragiova), situat la granița de nord a Greciei cu Macedonia. Ținutul este mărginit „la răsărit cu Vardarul, la sud cu plaiurile Ianiței şi ale Vodenei, la nord cu munții Mariançca, iar la apus cu munții Cosuf şi Nigea” (Ioan Nenițescu, 1895, p. 384). Megleno-românii s-au identificat cu aromânii în lupta acestora pentru cucerirea de drepturi naționale, de aceea ei sunt socotiți de unii autori ca făcând parte din familia aromânilor. Partea de nord a ținutului Meglen, cu trei comune Huma, Coinsco şi Sirminina (aproximativ 2000 de megleno-români în mare parte slavizați), se află în Macedonia, restul de şapte comune, Lugunța (Langardia), Birislav (Periclea), Liumnița (Skra), Cupa (Kupa), Oşani (Arhanghelos), Țârnareca (Karpi), Barovița şi orăşelul Nânta (Notia), fiind în Grecia. Românii megleniți locuiau şi în alte comune învecinate, dar se aflau în minoritate. Th. Capidan (1942, p. 20) observa în anul 1909 că satele Coinsco şi Siminina erau complet slavizate (bulgarizate), locuitorii păstrându-şi doar portul şi obiceiurile româneşti, iar în Borovița doar bătrânii mai vorbeau dialectul românesc.

Pericle Papahagi, în lucrarea Megleno-românii, vol I, 1902, realizează o trecere în revistă a primilor scritori care s-au ocupat de studiul megleno-românilor: Gustav Wiegand, *Vlaho-Meglen,* Leipzig, 1892; N. Popilian, *Românii din Peninsula Balcanică,* Bucureşti, 1885; Apostol Mărgărit, în „Convorbiri literare”, VIII, 1874; Ioan Nenețescu, *De la Românii din Turcia Europeană,* Bucureşti, 1895; B. Nicolaides, *Les Turcs et la Turquie contemporaine,* Paris, 1859; I.G. von Hahn, *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar;* Gopcevic, *Makedonien und Alt-Serbien;* V. Koncev, *Mekedonien,* Sofia, 1900; I.C. Jirecek, *Archiv fur slavische Philologie,* XV, *Uber die Wlachen von Moglena.*

Numele de megleno-români reprezintă un nume cărturăresc, adoptat după numele ținutului Meglen, românii fiind cunoscuți sub numele de „vlaşi”[45]. Vlaşii au avut puternice legături cu bulgarii

Steriu T. Hagigogu (loc. de rezervă în Reg. 40 Călugăreni)
Bucureşti, 20 octombrie 1924.” Din *Emigrarea aromânilor şi colonizarea Cadrilaterului,* p. 19-22

[45] Este curios faptul că locuitorii din Cerna se consideră megleno-români (makedoni), pe aromâni numindu-i vlaşi. Se pare că ei şi-au pierdut etnonimul în schimbul denumirii literare apărute la sfârşitul secolului trecut. Aceasta şi probabil ca o reamintire a locului de origine de unde au plecat. Iată ce spunea Th. Capidan (anul 1928), despre numele lor etnic: *„Ei între ei se numesc «Vlaşi» şi cu acest nume sunt cunoscuți de neamurile cu cari stau în apropiere; numele «Rumon», cu care ar fi trebuit să se cheme, s-a pierdut fără urmă. Se înțelege dar, că noua denumire de Meglenoromâni dată acestor «Vlaşi», în spre deosebire de Macedoromâni, se întrebuințează numai de către cărturari*

din jur (populaţia bulgărească, şi ea mahomedanizată, era cea mai numeroasă - circa 40 comune), o mare parte fiind bulgarizaţi. Vlaşii sunt singura minoritate românească din rândul căreia au trecut la islam. Acest lucru s-a întâmplat, după toate probabilităţile, în jurul anului 1650 (locuitorii din Nânta, care au fost expulzaţi de autorităţile greceşti în Tracia turcească, în anii 1921-1922[46]).

Dăm în următorul tabel numărul megleno-românilor indicând anul şi satele respective. În majoritatea acestor sate se aflau şcoli şi biserici româneşti.

Localitate	G.Weigand[47] (1892)	V.Končev[48] (1900)	I.Neniţescu[49] (1895)	P.Papahagi[50] (1902)	Th.Capidan (1925)
Nânta	3900	3500	10400	5500	5000
Birislav	450	380	660	560	500
Lugunţa	900	700	900	1400	1350
Oşani	1500	1500	2150	2100	2320
Liumniţa	3000	2600	3000	3045	3000
Huma	700	490	700	980	850
Sirminina	500	480	500	700	?
Coinsco	850	560	850	1050	?
Cupa	800	600	800	945	900
Ţârnareca	800	400	800	1070	800
Boroviţa	1000	750	1000	1400	?
Total	14000	11960	21700	20000	14720
Livadchi (aromân)	2000	2100	4300	2500-3000	3000
Împrejurimi	?	?	4960	1450	?

Th. Capidan, pornind de la studiul dialectelor aromân, istro-român şi megleno-român, dezvoltă o teorie interesantă în ceea ce priveşte geneza şi originea comunităţii megleno-române. O. Desuşianu şi Jirecek considerau că megleno-românii provin din amestecul românilor cu pecenegii - aşezaţi în această zonă după înfrângerea lor de către împăratul bizantin Alexios Commenos la anul 1091-, plecând de la fizionomia asiatică (pomeţii obrajilor mai accentuaţi) a acestora. Weigand şi George Murnu (1913, p. 229-230) considerau că megleno-românii sunt urmaşii Imperiului Româno-Bulgar al fraţilor Petru şi Asan, a dinastiei assanizilor (teorie cu care Jirecek nu era de acord) şi care s-ar fi retras în ţinutul Meglen. Pericle Papahagi nu este de acord nici cu Jirecek nici cu Weigand, considerând că megleno-românii sunt urmaşi ai pecenegilor, dar că aceşti pecenegi erau români, confuzia apărând din faptul că românii erau numiţi în trecut pecenegi, în loc de vlahi (Pericle Papahagi, 1895, p. 7). Numărul românilor a fost foarte mare, considera P. Papahagi, altfel neputând explica formarea dinastiei assanizilor (dinastie stinsă în anul 1257). Th. Capidan (1925, p. 56) nu este de acord cu nici una din aceste teorii. El pleacă de la asemănarea dialectului megleno-român cu limba română vorbită în nordul Dunării, afirmând că este sigur că megleno-românii au stat o lungă perioadă în Rodope (datorită asemănării dialectului meglenit cu limba vorbită de bulgarii din Rodope) înainte de a se muta în ţinutul

şi serveşte mai mult ca să arate regiunea în care sunt cuprinse satele locuite de ei. Ei înşişi nu numai că nu cunosc acest nume, dar nu ştiu nici măcar de numele «meglenit» pe care, iarăş, numai cărturarii îl întrebuinţează, în opoziţie cu român, aromân şi istroromân.”, Meglenoromânii, vol 1, p.5.

[46] Prof. Thede Kahl are meritul de a fi descoperit localităţile în care se găsesc nântenii. Acestea sunt: Edirne (100?), Kirklareţi (100), Babaescki (70), Lüleburgas (80), Uzunköprü (100?), Corlu (100?), Malkara (50), Balli (10), Gözsüzköy (50), Kalamiş (50), Hoşköy (20), Mürefte (5), Şarköy (80).

[47] G. Weigand, *Die Vlaho-Meglen,* Leipzig, 1892, p. XXVI

[48] V. Končev, *МАКЕДОНИЯ,* Sofia, 1900, p. 146

[49] Ioan Neniţescu, 1895, p. 389

[50] Pericle Papahagi, 1902, p. 44

Meglen[51]. Se observă, spun atât P. Papahagi cât şi Th. Capidan, că din dialectul aromân şi cel megleno-român lipseşte influenţa slavă, fiind prezentă în schimb influenţa grecească.

În câmpia Meglenului, cea mai fertilă din Grecia, meglenii se ocupau cu agricultura, creşterea viermilor de mătase, industria casnică, creşterea animalelor. Dar, elemente de cultură populară confirmă faptul că, în trecut, au fost oameni ai munţilor, venind probabil din Rodope sau Balcani.

Un obicei interesant, care arată legătura între megleniţi, aromâni şi daco-români este întâlnit la Crăciun. Bodnicul (la aromâni babnic) este un obicei care se desfăşoară în ajunul Crăciunului, pe 24 decembrie. Bărbatul (capul gospodăriei) mergea în pădure şi aducea o buturugă de stejar.[52] Acest butuc era pus în vatră şi ars câte puţin până la Bobotează.[53] Cenuşa era pusă la rădăcinile pomilor fructiferi (pentru rod), aromânii o dădeau la vite (pentru vindecare). Însemnătatea acestui obicei este următoarea: butucul[54] reprezintă zeul ajuns la bătrâneţe, care moare, este incinerat şi reînvie.

Istro-românii

Vlahii se întâlneau în Istria, comunele Possert, Gradigne, Letai, Grobnic, Susnenizza, Bârdo, Vilonova, Iaseniţa, Ieiane, Mune; se întâlneau şi în insula Veglia (Veria[55]) în localitatea Poglizza. Locuitori ai comunelor Milohnici, Băicici şi Nenadici erau numiţi vlahi, cu toate că nu mai vorbeau româneşte. Români se găseau răspândiţi şi în comunele Cîrniac, Vighinmost, Cristine (ortodocşi); Sumberg, Soşite, Cale, Stodragra, Constantinovaţ (uniţi).[56]

Insula de românitate întâlnită în Croaţia nu este inclusă la minoritatea aromână, deosebindu-se de aceştia, cât şi de megleno-români inclusiv prin dialectul limbii vorbite (istro-român). Numele lor

---

[51] Migrarea lor dintr-o zonă muntoasă se confirmă prin arhetipurile de cultură populară găsite în studiile de teren la megleniţii din com. Cerna. Exemplu putem lua un obicei ţinând de sărbătoarea de Crăciun: bărbatul, capul gospodăriei, lua un butuc de stejar (stejarul a fost arbore sacru la români), în Ajunul Crăciunului, şi îl băga în sobă, arzându-l câte puţin până la Bobotează. Cărbunele rezultat era pus la rădăcinile pomilor ca să fie roditori (la aromâni se dădea la vite pentru a fi ferite de boli). Acest obicei ţine de o străveche civilizaţie a lemnului în opoziţie cu civilizaţia mediteraneană a pietrei. Zeul ajuns la bătrâneţe era incinerat, murea şi renăştea. Obiceiul este întâlnit la aromâni (babnic), români, megleno-români (bodnic), letoni (a se vedea şi Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc,* 2001).

[52] La megleni, bărbatul cu buturuga în braţe, împreună cu familia, ieşea în curte. În unele sate (Huma, Birislav) butucul purta numele de cloşcă. Copiii veneau cu rămurele în mâini, reprezentând puii. Aceste rămurele se ardeau împreună cu butucul.

[53] *„Există obiceiul, am întâlnit, de Crăciun să se ia un butuc şi să se bage ...?* Ha, ha, ha, ha. *Ce e cu butucul ăsta? Din ce era făcut? Ce reprezenta?* Uite ce se întâmplă. De exemplu în seara de Moş Crăciun când venea, femeia pregătea acolo masă, bărbatul lua cel mai mare butuc de stejar. «Hă-hai, a venit Moş Crăciun, dedă Bodnicul a venit», adică cu butucul ăla. *Cum se numea?* Bodnicul, Moş Crăciun, bodnicul. *Moşul era butucul?* Butucul da, Bodnicul. Şi veneau cu butucul ăla şi îl puneau în foc. *Şi cât timp ardea?* Până dimineaţă, acolo. *Cu cenuşa ce se făcea?* Cu cenuşa? *Era bună la ceva?* Nu ştiu, se arunca prin curte poate, dar asta era obiceiul, adică în seara aia venea Moş Crăciun." (Inf. Noice Hristu)
„Era obiceiul ca în seara de Crăciun să se bage buturuga...? Ooo! În seara de Crăciun ce făceau? Se duceau şi adunau rămurele mici, tăiate, tăiate, tăiate şi spuneau că ăştia sunt pui. Se duceau şi tăiau un lemn mare şi-l duceau. Şi ăla, buturugul şi cu puii ăia ardeau până în Bobotează. *Şi purta un nume buturuga asta?* Bodnicul. Moş Bodnicul. Dedu Bodnicul. Dedu, adică bunicul. *Dar buturuga din ce trebuia să fie?* Din stejar. Aduceau buturuga aia, o puneau în foc, o scoteau iar, şi-o ţineau până la Bobotează." (Suca Atanase)

[54] Buşteanul reprezintă mortul („L-am găsit buştean", l-am găsit mort). Este „substitutul zeului fitomorf, specific civilizaţiei lemnului, reprezentat de un trunchi obţinut din tăiatul (moartea) unui brad (stejar, n.n.), ars pe vatră (incinerat) în noaptea de 24/25 decembrie, la moartea şi renaşterea anuală a divinităţii precreştine" (Ion Ghinoiu, *Panteonul Românesc,* 2001, p. 32)

[55] Teodor T. Burada, *Cercetări despre românii din insula Veria*, Iaşi, Tip. Naţională, 1895.

[56] Teodor T. Burada, *O călătorie la vlahii (românii) din Kraina, Croaţia şi Dalmaţia,* Iaşi, 1908.

provine după localizarea geografică (peninsula Istria). Românii din Croaţia au fost asimilaţi în secolele XVIII-XX. Numărul lor este apreciat la 3000-4000.

Silviu Dragomir afirma că până în sec. al XVI-lea vlahii s-au aflat în ţinutul dintre Cetina şi frontiera Bosniei, până la ramificaţiile Alpilor din nordul Mării Adriatice".[57]

Scriitorii croaţi (sec XVI) considerau pe vlahi (întâlniţi şi sub numele de morlaci sau cici) ca având aceiaşi naţionalitate cu românii. Episcopul Simun Kozicic din Modrussa: "învingând Traian acea ţară (Dacia), o coloniză cu Romani, din care pricină Moro-Vlahii afirmă şi acum că sunt Romani". (S. Dragomir, op. cit., p. 14).

Vlahii au ajuns în Istria în sec. XVI, în urma unei epidemii de ciumă din a doua jumătate a sec XV care, a lăsat în Istria pământuri întregi nelucrate. Vlahii s-au retras, în acest ţinut, din calea turcilor. De asemenea, din cauza urcării dărilor de la 20 la 32 ducaţi (anul 1458), vlahii din Clissa şi Fiume au migrat în Istria, proces care a continuat până în sec XVI.

Silviu Dragomir aducea două argumente privind migrarea vlahilor: limba vorbită se apropie mult de daco-română; cât au stat în Croaţia au avut religie ortodoxă, astfel că este imposibil de conceput ca să fi fost formaţi ortodocşi între catolici.

Autohtonia românilor din Croaţia nu este plauzibilă, considera Silviu Dragomir, datorită faptului că dialectul istro-român este foarte apropiat de cel daco-român. Vlahii din Bosnia şi Croaţia sunt consideraţi ca strămoşi ai celor din insula Veglia şi din Istria. De asemenea, se lua în considerare şi originea ortodoxă a vlahilor într-o Croaţie catolică: „ortodoxia lor dovedeşte originea dintr-un teritoriu supus influenţei bizantine, sau, cel puţin, trecerea lor prin Bosnia, unde biserica răsăriteană totdeauna a fost predominantă." (*Vlahii şi Morlacii,* p. 109, a se vedea şi *Originea coloniilor din Istria,* p. 20).

Din vechile documente croate descoperite, rezultă o oarecare autonomie şi autoadministrare de care s-au bucurat vlahii din Croaţia, având conducător vlah (hrisovul lui Hanz Frankapan, anul 1435).

Vlahii timoceni

> *„Întotdeauna şi niciodată nu ne-a fost ruşine să spunem că suntem români. limba noastră maternă e româna, da' de rodină (ţară) e bulgara. Vlahi ne zic ei, aci, dimi, trăim în Bulgaria, vorbim limba românească; ne înţelegem aşa şi cu românii"* (Clasinca Chirulova Stoianova, sat Gâmzova, în Monica Budiş, *Comunitatea românilor de pe Valea Timocului bulgăresc,* Ed. Militară, Bucureşti, 2001, p. 118)

Comunităţile de vlahi (rumâni) de pe valea Timocului (Serbia şi Bulgaria) sunt şi astăzi considerate de către autorităţile respective ca fiind sârbi, respectiv bulgari. În Bulgaria românii se extind şi de-a lungul Dunării spre Lom şi Silistra (românii dunăreni). În Serbia locuiesc în numeroase sate din judeţele (plasele) limitrofe României (Craina, Timoc, Morava). Românii timoceni fac legătura între românii nord-dunăreni şi grupele de aromâni din Rodope şi Pind.

Dunărea nu a fost niciodată o graniţă etnică, trecerea ei fiind deosebit de uşoară (mai ales în pasul de la Porţile de Fier, după cum releva G. Vâlsan; de altfel Carpaţii continuă şi peste Dunăre, în Craina Serbiei, astfel că geografia era aceeaşi). "O singură unitate fizică şi umană (românească n.n.), permiţând

[57] Silviu Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria,* Academia Română, Mem. Secţiunii Istorice, Bucureşti, Cultura Naţională, 1924, p. II.

o lesnicioasă circulaţie transversală pe fluviu, dar greu accesibilă atât dinspre Răsărit cât şi dinspre Apus. Ea se leagă pe nesimţite de regiuni asemănătoare, atât spre Nord cât şi spre Sud. În Nord, se află cuibul cel mai autentic al românismului, Stara-Planina, în bazinul Niş, Pirot şi Sofia, în ţara Şopilor, a existat o populaţie românească, ale cărei urme s-au păstrat până aci în toponimie. Acestea sunt fapte geografice incontestabile, şi pe temeiul lor, se poate face o serie de deducţii plauzibile asupra rolului acestei regiuni în trecutul neamului nostru". (Pământul românesc şi frumuseţile lui, Dunărea de Jos, p. 90)

Sunt cunoscuţi prin cercetările mai vechi, destul de puţine, ale unor specialişti ca Emanoil Bucuţa, *Românii din Bulgaria; Românii dintre Vidin şi Timoc;* Leon Boga, *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria şi Serbia;* C. Constante, Anton Golopenţia, *Românii din Timoc;* N. Constantinescu, *Vechimea românilor timoceni*; *Chestiunea timoceană;* Popescu Spineni, *Românii din Balcani*; Sandu Timoc, *Poezii populare din Valea Timocului*; George Vâlsan, *Românii din Bulgaria şi Serbia; Românii din Serbia;* precum şi mai noi, ca Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria;* Monica Budiş, *Comunitatea românească de pe valea Timocului bulgăresc.*

BIBLIOGRAFIE

1. Abeleanu, Dem., *Neamul românesc din Macedonia,* Bucureşti, Institutul de arte grafice C. Sfetea, 1916
2. *Albina Pindului,* anul I, nr. 1- 7, 1868
3. *Albumul macedo-român,* Bucureşti, Ed. Socecu, Sander & Teclu, 1880
4. *Albumul macedo-român,* Bucureşti, Societatea de Cultură Macedo-Română, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1992
5. *Almanahul aromânesc "Frătil'ia",* Bucureşti, Imprimeria de Artă Richard Sergies, 1928
6. Arginteanu, Ion, *Istoria românilor macedoneni din timpurile cele mai vechi şi până în zilele noastre,* Bucureşti, Tipografia "L'Independance Roumaine", 1904
7. Bădescu Ilie şi Mihai Ungheanu (coord.), *Enciclopedia valorilor reprimate. Războiul împotriva culturii române 1944 – 1999,* vol. 1 si 2, Editura Pro Humanitate, Bucureşti 2000
8. Bărbulescu, Ilie, *Românii faţă de Sârbi şi Bulgari, mai ales cu privire la chestia Macedo-Română,* Bucuresci, Tipografia "Universitară" A. G. Brătescu, 1905
9. Bérard, Victor, *La Macedoine,* Paris, Calman Lévy, 1897
10. Berényi, Maria, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea,* Giula, 2000
11. Braudel, Fernand, *Mediterana şi lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea, Editura Meridiane*, Bucureşti, 1985, vol. I
12. Brătianu, Gheorghe I., *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* Fundaţia pentru literatură şi artă "Regele Carol II"
13. Brătianu, Gheorghe I., *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti,* Bucureşti, 1945
14. Brezeanu, Stelian şi Gheorghe Zbuchea, *Românii de la sud de Dunăre. Documente,* Arhivele naţionale ale României, Bucureşti, 1997
15. Bucuţa Em., *Românii dintre Vidin şi Timoc*, Tip. Cartea Românească, Bucureşti, 1923
16. Bucuţa, Em., *Românii din Bulgaria*, Bucureşti, Editura Cartea Românească S.A., 1927
17. Budiş, Monica, *Comunitatea românilor de pe Valea Timocului bulgăresc,* Ed. Militară, Bucureşti, 2001
18. Burada, T. Theodor, *Cercetări despre românii din insula Veria,* Bucureşti, Tipografia Naţională, 1895
19. Burada, T. Theodor, *Cercetări despre şcoalele românesci din Turcia,* Bucureşti, Tip. "Românlu", 1890
20. Burada, T. Theodor, *O călătorie la Românii din Moravia*, Iaşi, Tipografia Goldner, 1894
21. Burada, T. Theodor, *O călătorie la vlahii (românii) din Kraina, Croaţia şi Dalmaţia,* Iaşi, 1908
22. Burileanu, N. Constantin, *De la Românii din Albania,* Bucureşti, 1906
23. *Calendarul românilor de pretutindeni,* 1944
24. Capidan, Theodor, *Aromânii. Dialectul aromân,* Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1932
25. Capidan, Theodor, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania,* în revista Dacoromania, nr. VI, p. 1-210, Bucureşti, 1929-1930
26. Capidan, Theodor, *Les Macedo-roumains,* Bucarest, Academie Roumaine, Ed. Scrisul Românesc Craiova,1937
27. Capidan, Theodor, *Macedoromânii, Vechimea şi însemnătatea lor istoricã în Peninsula Balcanicã,* Bucureşti, Cartea Românească, 1927
28. Capidan, Theodor, *Macedoromânii. Etnografie, Istorie, Limbă,* Bucureşti, 1942
29. Capidan, Theodor, *Meglenoromânii, Istoria şi graiul lor,* vol I, Bucureşti, Cultura Naţională, 1925

30. Capidan, Theodor, *Originea macedoromânilor (Răspuns d-lui Keramopulos de la Academia Greacă din Atena, referitor la originea greacă a macedoromânilor)*, Bucureşti, Naţională, 1939

31. Capidan, Theodor, *Românii din Peninsula Balcanică, Câteva consiredaţiuni asupra trecutului lor*, Bucureşti, Cartea Românească, 1924

32. Capidan, Theodor, *Românii nomazi. Studiu din viaţa românilor din sudul Peninsulei Balcanice,* Cluj, Institutul de arte grafice "Ardealul", 1926

33. Caragiani, Ioan, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1929

34. Conea, Ion, *O poziţie geopolitică,* Imprimeria Institutului Statistic, Bucureşti, 1944

35. Constante C.S., *Spre Albania. Impresiuni. Obiceiuri. Moravuri*, Bucureşti, Stab. Grafic EUF. N. Miulescu & C., 1905

36. *Critică făcută asupra ştatutului inspectorului din Macedonia*, Bucuresci, Tip. Corpului Didactic C. Ispătescu & G. Brătanescu, 1898

37. de Laveleye, Emile, *La Péninsule des Balkans,* 2 vol., Bruxelles, 1886

38. Diamandi, Sterie, *Oameni şi aspecte din istoria aromânilor,* Bucureşti, Ed. Cugetarea, 1940

39. Diamandi-Aminceanul, Vasile, *Românii din Peninsula Balcanică,* Bucureşti, Institutul de Arte Grafice "Tiparul universitar", 1938

40. Dragomir, Silviu, *Originea coloniilor române din Istria,* Bucureşti, Academia Română, Memoriile Secţiunii Istorice, Cultura Naţională, 1924

41. Dragomir, Silviu, *Vlahii şi morlacii, Studiu din istoria românismului balcanic,* Cluj, Imprimeria Bornemisa, Cluj, 1926

42. Eminescu, Mihai, *Publicistică,* Chişinău, Cartea moldovenească, 1990

43. Ghinoiu, Ion, *Panteonul românesc,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001

44. Ghinoiu, Ion, *Popasuri etnografice româneşti,* Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981

45. Ghinoiu, Ion, *Vârstele timpului,* Ed. Ştiinţa, Chişinău, 1994

46. Hâciu, A, *Aromânii. Comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie,* Focşani, 1936

47. Hagigogu, Steriu T., *Emigrarea aromânilor şi colonizarea Cadrilaterului,* Tip. Romane Unite, Bucureşti, 1927

48. Kahl, Thede, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa,* Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Institut für Geographie, 1999

49. Iordan, Constantin, *"Interesul naţional" în Bulgaria actuală: politică şi istoriografie,* din revista Institutului de Studii Sud-Est Europene, Sud-Estul şi Contextul European, Academia Română, Buletin IX, 1998, p. 149-167

50. Iorga Nicolae, *Romîni şi slavi. Romîni şi unguri. Două conferinţe ale Institutului pentru studiul Europei sud-orientale,* Bucureşti, Editura Institutului Sud-Est-European, 1922

51. Iorga, Nicolae, *Ce înseamnă popoare balcanice*, Vălenii-de-Munte, "Neamul Românesc", 1916

52. Iorga, Nicolae, *Istoria comerţului cu Orientul,* Cartea Românească, Bucureşti, 1939

53. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor II, Oamenii pământului,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1994

54. Iorga, Nicolae, *România, vecinii săi şi chestiunea orientului,* Vălenii-de-Munte, "Neamul Românesc", 1912

55. Iorga, Nicolae, *Istoria poporului românesc,* Editura Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1928

56. Istrate, C. I., *Călătorie la Românii din Macedonia,* Bucureşti, Extras din Analele Academiei Române, Seria II, tom XXXIII, Memoriile Secţiunii Ştiinţifice, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea şi Librăria Naţională, 1911

57. Jirecek, Constantin Jos., *Geschichte der Bulgaren,* Verlag von F. Tempsky, Praga, 1876
58. Manuila, Al., *Originea neamului românesc în interpretarea sa biologică*, Imprimeria Institutului Statistic, 1943
59. Michăileanu Ştefan, *Studiu asupra dialectului românilor din Macedonia,* Bucuresci, Tipo-Litografia DOR.P.Cucu, 1889
60. Murnu, George, *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare 980-1259,* Bucureşti, Institutul de arte grafice şi editură, 1913
61. Murnu, George, *Românii din Bulgaria medievală,* Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939
62. Murnu, George, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre,* Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984
63. Neiescu, Petru, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din Fosta Republică Iugoslavă Macedonia,* Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1997
64. Neniţescu, Ioan, *De la Românii din Turcia Europeană, Studiu etnic şi statistic asupra armânilor,* Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1895
65. Nistor, I. Ion, *Originea românilor din Balcani şi Vlahiile din Tesalia şi Epir,* Bucureşti, Analele Academiei Române (Memoriile Secţiunii Istorice), Imprimeria Naţională, 1944
66. Noe, Constantin, *Celnicii şi Fâlcarea, O instituţie milenară a aromânilor nomazi,* Extras din "Sociologie Românească", nr. 1-3, anul III (ianuarie-martie), Bucureşti, ISR, 1938, p. 1-7
67. Noe, Constantin, *Colonizerea Cadrilaterului,* în "Sociologie Românească", nr. 4-6, anul III (aprilie-iunie), Bucureşti, ISR, 1938, p. 119-153
68. Noe, Constantin, *O discuţie în jurul aromânilor,* în "Sociologie Românească", nr. 1-3 (ianuarie-martie), Bucureşti, ISR, 1938, p. 106-111
69. Panaitescu, P. Petre, *Istoria românilor*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1942
70. Papahagi, Pericle, *Megleno-românii, Studiu etnografico-istoric,* Bucureşti, Ed. Institutului de arte grafice "Carol Gobl", 1902
71. Papahagi, Pericle, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII (Cavalioti, Ucuta, Daniil),* Bucureşti, Ed. Institutului de arte grafice "Carol Gobi", 1909
72. Papahagi, Tache, *Antologie Aromânească,* Bucureşti, Tipografia "România Nouă", 1922
73. Papahagi, Tache, *Aromânii. Grai. Folclor. Etnografie,* (curs litografiat), Bucureşti, 1932
74. Papahagi, Tache, *Dicţionarul dialectului aromân,* Bucureşti, 1974
75. Papahagi, Tache, *Images d'ethnographie roumaine (Daco-roumaine et aroumaine),* tom II, III, Bucureşti, Socec & Co, 1930
76. Papahagi, Tache, *La românii din Albania,* Bucureşti, Tipografia Nicolae Stroilă, 1920
77. Papahagi, Tache, *O problemă de romanitate sud-ilirică,* Bucureşti, 1923
78. Papahagi, Tache*, Originea muloviştenilor şi gopeşenilor în lumina unor texte,* Bucureşti, 1925
79. Papahagi, Valeriu, *Însemnările lui Ioan Şomu Tomescu privitoare la arhimandritul Averchie*, în "Revista aromânească", vol. I, nr. 1, 1929
80. Papahagi, Valeriu, *Aromânii moscopoleni şi comerţul veneţian*
81. Papanace, Constantin, *Geneza şi evoluţia conştiinţei naţionale la macedo-români,* Editura Brumar, 1995
82. Păterlăgianu, Radu C., *Călătorii în Macedonia, Thesalia şi Muntele Athos,* Ploesci, Tip. Progresul, 1884
83. Pencovici, Alexandru, *Despre Românii din Macedonia şi Muntele Atos, Impresiuni de călătorie,* Bucureşti, Tipografia A. Grecescu, 1885

84. Petriceicu-Hasdeu, Bogdan, *Stratu şi substratu, Genealogia popoarelor balcanice,* Lito-Tipografia Carol Gobl, Bucuresci, 1892
85. Peyfuss, Max Demeter, *Chestiunea aromânească,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1994
86. Popescu-Spineni, Marin, *Românii din Balcani*, Tiparul Universitar, Bucureşti, 1941
87. Predescu, Lucian, *Enciclopedia Cugetarea,* Cugetarea, Georgescu-Delafras, Bucureşti, 1940
88. Puşcariu, Sextil, *Studii Istroromâne,* Bucureşti, Cultura Naţionalã, 1929
89. *Revista aromânească,* Coordonatori: Tache Papahagi şi Valeriu Papahagi, Tipografia Bucovina, Bucureşti, nr. 1, anul I (1929); nr. 1, anul II (1930)
90. *Revista aromânească,* Coordonatori: Tache Papahagi şi Valeriu Papahagi, Tipografia Bucovina, Bucureşti, nr. 1, anul I (1929); nr. 1, anul II (1930)
91. *Revista Dosarele istoriei,* „Românii de lângă România, an III, nr. 6 (22), 1998
92. Rosetti, Radu, *Acţiunea politicii ruseşti în ţările române povestită de organele oficiale franceze,* Tip. şi Stab. De arte grafice George Ionescu, Bucureşti, 1914
93. Săbăreanu, Cornilie, *Drepturile Românilor din Macedonia la Biserica naţională,* 1906
94. Seişanu, Romulus*, Principiul Naţionalităţilor*, Bucureşti, Ed. Albatros, 1996
95. Ţîrcomnicu, Emil, *Cărăvănitul la aromâni,* revista *Datina,* anul IX, nr 22, martie 2001, p. 5
96. Ţîrcomnicu, Emil, *Chestiunea aromânească până la pacea de la Bucureşti,* în *Perenitatea vlahilor în Balcani,* Fundaţia Culturală Aromânească "Andrei Şaguna", Constanţa, 2000, p. 45-87
97. Ţîrcomnicu, Emil, *Implicaţii socioculturale şi economice ale distrugerii centrului comercial aromânesc Moscopole (ipoteze geopolitice),* revista *Datina,* nr. IX, nr 23, iunie 2001, p. 13
98. Ţîrcomnicu, Emil, *Theodor Capidan: paradigma privind etnogeneza poporului român. Contribuţie la studiul minorităţilor româneşti sud-dunărene,* revista *Datina,* anul VIII, nr. 21, decembrie 2000, p. 12, Constanţa
99. Ţîrcomnicu, Emil, *Megleno-românii din satul Cerna,* în România Socială, nr. 3-4, 2001, p. 164-168; *Megleno-românii,* revista Datina, nr. 26, martie 2002, p. 14-15
100. Ţîrcomnicu, Emil, studiul *Chestiunea aromânească până la pacea de la Bucureşti,* în volumul *Perenitatea vlahilor în Balcani,* Constanţa, 1999
101. Vâlsan, George, *Românii din Bulgaria şi Serbia,* traducere de O Tafrali, Scrisul Românesc, Craiova, 1996
102. Vâlsan, George, *Pământul românesc şi frumuseţile lui*
103. Vulcănescu, Mircea, *Către fiinţa spiritualităţii româneşti, Dimensiunea românească a existenţei,* vol III, Ed. Eminescu, 1996
104. Zbuchea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX),* editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 1999
105. Weigand, Gustav, *Die Sprache der Olympo-Walachen,* Leipzig, 1888
106. x x x *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.,* Coordonator Neagu Djuvara, Cicerone Pop, *Romanizarea lingvistică şi culturală în Balcani. Supravieţuiri şi evoluţie;* Petre S. Năsturel, *Vlahii din spaţiul bizantin şi bulgăresc până la cucerirea otomană;* Matei Cazacu, *Vlahii din Balcanii occidentali (Serbia, Croaţia, Albania etc.). Pax otomanica (secolele XV-XVII),* Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII şi XIX;* Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naţionalismelor balcanice¸*Mihaela Bacu, *Între aculturare şi asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea;* Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Un decalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile, istorice şi actuale asupra aromânilor şi asupra limbii lor;* Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1996